

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

*VOLNOČASOVÉ AKTIVITY
PRARODIČOVSKÉ A RODIČOVSKÉ GENERACE
V REFLEXI ČLENŮ JEDNÉ RODINY*

Vypracovala: Lenka Zelenková

Vedoucí práce: Mgr. Linda Hroníková, Ph.D.

Praha 2014

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 3.1.2014

.....

Lenka Zelenková

Děkuji vedoucí mé práce paní Mgr. Lindě Hroníkové, Ph.D. za její ochotu, přínosné rady a připomínky. Dále děkuji Mgr. Magdaléně Šťovíčkové Jantulové za odbornou pomoc při zpracování metodologické části mé bakalářské práce. Poděkování samozřejmě patří rodině, která byla respondenty mého výzkumu, a mé rodině za podporu, kterou mi poskytovala po celou dobu studia.

OBSAH

ÚVOD	6
I. TEORETICKÁ ČÁST	
1. RODINA	9
1.1. Vymezení pojmu rodina	9
1.2. Typy rodiny	10
1.3. Funkce rodiny	11
1.4. Vývoj a proměna rodiny od tradiční k postmoderní společnosti	13
1.4.1. Tradiční rodina	13
1.4.2. Moderní rodina	14
1.4.3. Postmoderní rodina	16
1.4.4. Faktory v proměnách rodiny v posledních sto letech	17
1.4.5. Prognózy	18
2. VÝCHOVA	19
2.1. Výchova v rodině	20
2.2. Výchovné styly, výchovné prostředky	21
2.3. Faktory ovlivňující způsob výchovy	26
2.4. Přenos výchovných stylů z rodiny orientační do rodiny prokreační	27
3. VOLNÝ ČAS	28
3.1. Vývoj volného času v historickém kontextu	28
3.2. Teoretické uchopení volného času	30
3.3. Různé pohledy na volný čas	32
3.4. Volný čas v životě dospělých a v životě dětí	33
3.4.1. Dospělí	33
3.4.2. Děti	34
3.4.3. Srovnání	34
3.5. Funkce volného času	35
3.6. Vlivy působící na způsob trávení volného času	36
3.6.1. Vliv rodiny	36

3.6.2. Vliv školy	38
3.6.3. Další podstatné vlivy působící na trávení volného času	39
3.7. Prožívání volného času a motivace k jeho trávení	39
3.8. Nejčastější volnočasové aktivity současných obyvatel ČR	40
SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI	42
II. EMPIRICKÁ ČÁST	
4. METODOLOGIE VÝZKUMU	43
4.1. Téma výzkumu	43
4.2. Výzkumný problém	43
4.3. Stanovení výzkumných otázek, cíl výzkumu	43
4.4. Výzkumná metoda	44
4.5. Technika sběru dat	45
4.6. Volba výzkumného vzorku	47
4.7. Rozhovory	49
4.7.1. Otázky pro rozhovory	49
4.8. Etické otázky výzkumu	51
4.9. Analýza dat	51
4.9.1. Obsahová analýza	52
4.9.2. Kódování	53
5. VÝSLEDKY VÝZKUMU	54
5.1. Charakteristika výzkumného vzorku a průběh rozhovorů	54
5.2. Interpretace získaných dat	55
5.2.1. Kategorie: Volný čas	55
5.2.2. Kategorie: Způsob výchovy a přenos zkušeností v rodině	70
5.3. Výsledky výzkumu	77
ZÁVĚR	83
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	85
SEZNAM PŘÍLOH	90

ÚVOD

Když jsem přemýšlela o výzkumném problému, kterým bych se mohla zabývat ve své bakalářské práci, již od počátku jsem se zaměřovala na témata související se sociologií rodiny. Jde o problematiku, která je mi osobně blízká, protože jsem se stala matkou velmi mladá a o procesu výchovy nyní zpětně velmi často přemýšlím. Co je ve výchově důležité, co předáváme záměrně, kdy se nám to daří nebo nedaří, co předáváme spontánně, ač třeba neúmyslně? Hledala jsem téma, které je aktuální a zároveň se dotýká mne a mého okolí. V několika posledních letech je důležitým tématem, které jsem nucena v rámci života své rodiny řešit, plánování volného času a způsobů jeho trávení. Nakolik je trávení volného času ovlivňováno rodinným prostředím? Může u činností, kterými členové rodiny tráví svůj volný čas, docházet k přenosu v rámci generací? Tímto směrem jsem tedy orientovala i výzkum své bakalářské práce.

Rodina má bezesporu nezastupitelnou úlohu pro život a vývoj jedince a jeho funkci ve společnosti. Již v dětství si prostřednictvím rodiny každý z nás začíná uvědomovat svou roli ve společnosti. Rodinné zázemí, vztahy a způsoby výchovy v naší orientační rodině jsou východisky, ze kterých vycházíme u své prokreační rodiny. Týká se to všech oblastí našeho života, ať již jde o sociální vztahy, práci, citové vazby apod.

To vše samozřejmě úzce souvisí s výchovou. Ta může probíhat jak záměrně, tak i spontánně. Záměrnou výchovou chápeme působení dospělých na děti prostřednictvím různých metod, prostředků, trestů atd. Těmito prostředky, které jsou součástí výchovných stylů, se snažíme dosáhnout určitých cílů. Výchova představuje velmi složitý proces zahrnující především emoční vztah mezi dospělými a dětmi, jejich komunikaci a volbu prostředků k dosažení výchovných cílů. Ty nejpodstatnější složky tohoto souboru výchovných procesů se označují souhrnným termínem způsob výchovy nebo výchovný styl. Styly výchovy ovlivňují formování osobnosti jedince i jeho postoj k vlastnímu životu a ke všem jeho oblastem. Jsou jimi předávány návyky, způsoby komunikace, postoje a týká se to jak pozitivních, tak negativních způsobů chování. Stejně tak dochází i k určitému přenosu v oblasti výchovných stylů. Ten může být opět pozitivní i negativní. Jedinec si může styl výchovy přenášet v podobě vzoru, ale také se vůči němu vymezovat, snažit se o opak.

Jednou z oblastí, která zastává v současné společnosti výraznou roli, je volný čas. Právě volnočasové aktivity mohou velmi výrazně ovlivnit osobnost člověka. Úzce souvisí s vývojem osobnosti jedince, jeho cíly, kvalitou jeho života... Způsoby trávení volného času, jeho rozvržení a struktura, tvoří jeden z důležitých faktorů v životě každé rodiny.

Výzkumným problémem této práce je možný přenos volnočasových aktivit z dnešních prarodičů na jejich děti, které jsou již samy rodiči a mohou tedy přenos stylů výchovy ve spojení s volnočasovými aktivitami reflektovat jak na sobě, tak na vlastních dětech. Strategií pro zodpovězení výzkumných otázek bude kvalitativní výzkumná sonda. Jejím cílem nebude vytvářet obecně platné teorie, či je ověřovat, ale pokusit se o detailnější uchopení problematiky na příkladu dvou rodičovských generací jedné rodiny. Takto zúžený vzorek umožňuje (na rozdíl od větších skupin, pro které se uplatňují kvantitativní postupy výzkumu, např. dotazníky), zachytit problém do hloubky, s detaily, které není možné zaznamenat při kvantitativním přístupu, a podat tak komplexnější obraz skutečnosti, i když platný jen pro užší skupinu respondentů a neaplikovatelný na celou společnost.

Struktura bakalářské práce bude následující: v první kapitole bude pojednáno o pojmu rodina, typech rodiny, jejích funkcích, vývoji a proměnách od tradiční k postmoderní společnosti. Tato kapitola přiblíží rozdíly mezi tradiční, moderní a postmoderní rodinou i prognózy týkající se její podoby do budoucna. Druhá kapitola se bude věnovat výchově v rodině, výchovným stylům a prostředkům, vymezí je zejména na základě Čáпова modelu devíti polí. Následující podkapitoly se zabývají faktory ovlivňujícími způsoby výchovy a nakonec přenosu výchovných stylů z orientační a prokreační rodiny. Třetí kapitola je zaměřena na problematiku volného času, jeho vymezení a definici i změny v jeho pojmání v různých historických etapách. Budou přiblíženy některé teorie, které se problematikou volného času zabývají, i určité vývojové tendence volnočasových aktivit.

V teoretické části práce jsem vycházela zejména z odborných publikací vztahujících se k tématu rodiny: „Rodina jako instituce a vztahová síť“ Oldřicha Matouška, „Rodina a společnost“ a „Sociologie rodiny“ Iva Možného, v tématu výchovy a výchovných stylů z knih Jana Čápa „Rozvíjení osobnosti a způsoby výchovy“ a „Psychologie pro učitele“. U problematiky volného času jsem vycházela zejména z publikace Jiřiny Pávkové „Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času“ a dále z knihy: „Základy

sociologie volného času“ Jany Veselé a ze sborníkového příspěvku „K vývoji názorů na volný čas (Od Aristotela k Dumazedierovi)“ Jaroslava Čihovského.

V empirické části bude ve čtvrté kapitole specifikován výzkumný problém, kterým se tato práce zabývá, budou stanoveny jeho cíle a konkrétní výzkumné otázky. Dále bude vymezena výzkumná metoda a technika sběru dat, kterou budou tvořit polostrukturované rozhovory. Následuje zdůvodnění volby výzkumného vzorku – rodiny z Chomutova, charakteristika jejích členů, respondentů rozhovorů. Poté budou stanoveny otázky pro rozhovory pro obě generace rodičů, které budou následně uplatněny v praktické části.

Při navrhování metodologických postupů jsem vycházela z doporučeného „Úvodu do společenských věd“ Markéty Vaňkové, a dále z publikací: „Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu“ Michala Miovského a „Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace“ Jana Hendla.

Následující podkapitola shrne průběh provedených rozhovorů, z nichž budou čerpána data pro následnou analýzu. Dále budou zmíněny etické otázky výzkumu a stanoveny metody vyhodnocování a interpretace získaných dat. Pátá kapitola přinese v komentářích výsledky, které přinesl samotný výzkum. Závěr práce zodpoví stanovené výzkumné otázky a shrne výsledky výzkumu.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. RODINA

S ohledem na značnou obsáhlost tématu uvedu jen některé definice týkající se rodiny a jejího vymezení.

1.1. Vymezení pojmu rodina

Přes značnou rozmanitost všech vymezení zůstává definice rodiny v podstatě stejná: rodina = rodiče a jejich děti. Rodina byla vždy významným prvkem lidské společnosti. Přestože se mění, vždy je stabilizujícím prvkem společnosti (Možný, 1999). Již od nepaměti tvoří ve všech společnostech nejmenší společenskou a sociální jednotku. Dle našeho Zákona o rodině (zákon č. 94/1963 Sb.)¹, ale i ustanovení většiny evropských států, je rodina založená manželstvím základním článkem společnosti. Přímou definici rodiny sice zákon neuvádí, ale stanoví, že založení rodiny a řádná výchova dětí je hlavním účelem manželství. Všeobecná deklarace lidských práv pak tvrdí, že rodina je přirozený a základní prvek společnosti. Za základní jednotku společnosti byla rodina prohlášena již okolo roku 450 př. n. l., a to v římském zákoníku, tzv. Dvanácti deskách (Iuridictum. Encyklopedie o právu, 2013).

Sociologicky je rodina definována jako skupina osob: „přímou spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí“ (Giddens, 1999, s. 156). Podobně vymezuje rodinu také Geist (1992, s. 344) ve svém sociologickém slovníku: jako „... institucionalizovaný sociální útvar nejméně tří osob, z něhož část členů je vzájemně spojena pokrevním nebo adoptivním, sociálním vztahem rodič – dítě, druhá část vztahem matka – otec, třetí část, která se vždy nutně nemusí objevovat, vztahem pokrevním nebo adoptivním, sourozenectvím.“ Stejně tak Možný (1999) tvrdí, že rodina se zakládá až po narození prvního dítěte, oproti domácnosti,

¹ Zákon patří do odvětví rodinného práva, které je součástí rozsáhlé kodifikace občanského práva. Tato úprava je však platná jen do 31.12.2013. Současně platná právní úprava, která ovšem nabývá účinnosti až 1.1.2014, rodinné právo zahrnuje do nového občanského zákoníku č. 89/2012 Sb. (občanský zákoník).

kteřou často tvořít i osoby, které nejsou příbuzensky spjaté. Tedy pro rodinu je definující vlastností svazek krve. Toto tradiční pojetí rodiny, tedy domácnost tvořená manželským párem s vlastními dětmi, však v dnešní Evropě představuje sotva jednu čtvrtinu všech domácností. S ohledem na tuto skutečnost rodinou nazýváme i takovou skupinu, kde děti nejsou vlastními potomky rodičů, ale jsou jimi osvojené.

Vlasta Fišerová vymezuje rodinu jako „obecně původní a nejdůležitější společenskou skupinu a instituci, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorců a zachování kontinuity kulturního vývoje.“ (Velký sociologický slovník, 1996, s. 940).

Josef Výrost (1998, s. 304) uvádí následující definici rodiny: „Rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj k personálnímu okolí, sobě samému i společnosti obecně.“

Jiná definice říká, že rodina je první sociální skupinou, která učí dítě přizpůsobovat se životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti. Právě zde dochází k prvotní socializaci (Hintaus, 1998).

Jedna z definic rodiny z psychologického hlediska pak zní: „Rodina je skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často (ale ne nutně) vázáni legálními manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. Kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde například o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd.“ (Sobotková, 2001, s. 22).

1.2. Typy rodiny

Rodinu dělíme na dva základní typy. Prvním je rodina *orientační* – tj. rodina, do níž se člověk narodí a v níž vyrůstá, a která tak zásadním způsobem ovlivňuje jeho

výchovu. V orientační rodině procházíme procesem socializace, přijímáme určité modely chování, hodnoty a normy, platné nejen v rámci naší rodiny, ale i v rámci celé společnosti. Druhým typem je rodina *prokreační* – tj. rodina, kterou člověk sám založí se svým partnerem a v níž vychovává své děti. Tím dochází k zásadní proměně rolí v rodině, neboť jedinec se stává manželem či manželkou a hlavně rodičem, tedy sám začíná vykonávat rodičovskou roli. Z vychovávaného se najednou stává vychovávající. Rodina orientační má bezesporu značný vliv na rodinu prokreační, neboť z ní jedinec přebírá např. rodičovský vzor či vzory partnerských a jiných interakcí (Matoušek, 2003). Do prokreační rodiny se přenášejí různé zkušenosti a názory na způsob výchovy, a to jak z orientační rodiny matky, tak z orientační rodiny otce, přičemž tyto zkušenosti bývají mnohdy odlišné.

Kromě výše uvedeného můžeme rozlišit rodinu *nukleární* – tj. rodinu, kterou tvoří rodiče a jejich vlastní či adoptivní děti a rodinu *rozšířenou*, která sestává kromě rodičů s dětmi ještě z jiných příbuzných (např. prarodičů, bratrů či sester se svými manželskými partnery, tet, strýců apod.). Vedle těchto modelů se můžeme setkat i s mnoha dalšími, jako jsou např. rodiny neúplné, nevlastní či náhradní, binukleární, nebo v poslední době také homosexuální páry vychovávající děti (Giddens, 1999).

Z hlediska rozdělení moci v rodině se pak podle sociologického slovníku Bohumila Geista (1992) setkáváme se třemi typy rodiny: *patriarchální*, v níž veškerá moc a autorita náleží otci (její klasická podoba se vyskytuje především v předindustriálním období), *matriarchální*, kde veškerá moc a autorita naopak přísluší matce, a *rovnostářská* (též demokratická rodina), v níž se o práva a autoritu dělí oba rodiče rovným dílem. Poslední z uvedených typů je však ideál, který je realizován jen občas.

1.3. Funkce rodiny

Rodina plní již od nepaměti velmi důležité a nenahraditelné funkce. „Rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho činností – zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o zdraví, výživu a kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je, usměrňuje, chrání a podporuje. Rodina plní určité role i ve vztahu ke společnosti – je to především reprodukce obyvatelstva, a to jak reprodukce biologická, tak i kulturní.“ (Kraus,

Poláčková, 2001, s. 79). Základní funkce rodiny popisuje Blahoslav Kraus v Základech sociální pedagogiky (2008) takto:

- a) funkce *biologicko – reprodukční*, jež má význam jak pro rodinu samotnou, tak pro celou společnost;
- b) funkce *sociálně – ekonomická*, jejíž význam spočívá v zajištění obživy a materiálních statků; rovněž má významný vliv na rozvoj ekonomického systému celé společnosti. Dříve se na ekonomickém zabezpečení rodiny podíleli hlavně muži, v současnosti se na hospodaření ekonomicky podílí oba rodiče;
- c) funkce *ochranná*, jejíž význam spočívá v zajišťování životních potřeb všech jejích členů;
- d) funkce *sociálně – výchovná*, díky níž se dítě učí přizpůsobovat se životu ve společnosti a osvojuje si základní návyky a způsoby chování obvyklé ve společnosti, tedy začleňuje se do dané společnosti a její kultury. Výchova je tedy hlavním prostředkem socializace, a proto tato funkce představuje tu nejvýznamnější. „Socializací v rodině rozumíme především proces působení rodiny na své členy v celém souhrnu jevů a procesů: ekonomických, sociálních, kulturních, mravních, estetických, zdravotních a jiných. Ústřední úlohou socializačního procesu v rodině zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života. Dítě od narození a po celou dobu života v rodině přijímá velmi široké spektrum nejrůznějších informací a aktivně je zpracovává v souladu se svými přirozenými vlohami, biologickými a psychickými potřebami, se svými zkušenostmi, ale i s hodnotovými orientacemi a vzory, jimiž jsou pro dítě především rodiče a starší sourozenci. Dítě v socializačním procesu tedy nezůstává pasivním článkem, uplatňuje také svou vůli, své zájmy, přání, orientace. Rodinná socializace je v rozhodující míře nejen prostorem pro socializaci dítěte a v převážné míře také dalších členů rodiny, ale je také modelem pro osvojování sociálních rolí muže a ženy, otce a matky, a tak se promítá do budoucí reprodukční rodiny dětí.“ (Kraus, Poláčková, 2001, s. 80-82);
- e) funkce *rekreační, relaxační a „zábavná“*;

- f) funkce *emocionální*, jež je pro rodinu zcela nepochybně zásadní a nezastupitelná, neboť zajišťuje emoční uspokojení všech členů rodiny (citové zázemí, pocit bezpečí a jistoty). Z tohoto hlediska tedy zajisté ovlivňuje i funkci biologicko – reprodukční.

Podle Matouška (2003) existuje rodina v první řadě proto, aby lidé mohli náležitě pečovat o své děti. Stejně tak Možný (2006) má za to, že výchova dětí je, stejně jako tomu bylo v minulosti, pro rodinu jejím hlavním smyslem.

1.4. Vývoj a proměna rodiny od tradiční k postmoderní společnosti

Rodina byla a stále je ovlivňována a formována společností a během staletí prošla řadou změn. Ve svém jádru však zůstává stejná, přinejmenším v souvislosti s její základní strukturou a funkcemi.

1.4.1. Tradiční rodina

Pro období před průmyslovou revolucí se hovoří o tzv. tradiční rodině (též předindustriální). Tradiční evropskou rodinu a její vývoj popisuje například Horský a Seligová v knize *Rodina našich předků* (1997). Pro charakteristiku tradiční rodiny je třeba si v první řadě uvědomit, že termín „rodina“, tak jak jej užíváme dnes, v 16. až 18. století chyběl. Označení „familia“, kterého se v té době užívalo, znamenalo spíše hospodářství či domácnost a patřil do ní hospodář a všechny osoby jak příbuzné – manželka, děti – tak nepříbuzné – např. podruzi, služebnictvo, učedníci a čeledí. Jako „rodina“ tedy byla označována skupina lidí, kteří společně hospodaří, bydlí pod jednou střechou a podléhají jedině autoritě pána domu (hlavy rodiny). Důležitá pro definici této jednotky tedy nebyla výhradně pokrevní příbuznost, ale pospolitostní způsob života.

Pro tuto společnost byla typická vícegenerační, rozšířená, přísně patriarchální rodina. Rodinné role byly striktně stanoveny a hierarchizovány, přičemž veškerá závažná rozhodnutí prováděl pán domu, který rovněž odpovídal za výchovu dětí, zastupoval dům navenek, uvnitř domácnosti řešil případné neshody, zodpovídal za dodržování uznávaných mravních hodnot, ale zároveň byl povinen zajistit všem uspokojivý život (Dülmen, 1999). „Hierarchické uspořádání rodinných vztahů sloužilo od nepaměti jako opora a legitimizace hierarchických uspořádání vyšších společenských

celků a respektování moci hlavy rodiny socializovalo k respektování moci panovníka.“ (Možný, 2006, s. 16).

Jak Možný (tamtéž) uvádí dále, společenský status jedince se odvíjel od postavení jeho rodiny. Rodina plnila univerzální funkci, přičemž hlavním smyslem tradiční rodiny byla výchova dětí. Rodina měla monopol na legitimní sex a plození dětí. Výběr partnera byl podřízen zájmu rodičů (představa romantické lásky byla pro tradiční společnost nemyslitelná), přičemž zásadní roli opět hrálo společenské postavení a majetkové poměry. Tím rodina přispívala ke stabilitě společnosti. Manželství pak bylo pojímáno jako doživotní, nezrušitelné: „Za trvalost rodiny ručila náboženská víra svou nejvyšší autoritou: *Co bůh spojil, člověk nerozlučuj.*“ (Možný, 2006, s. 22).

Zásadní roli hrála ekonomická aktivita. Na výrobě se podíleli všichni členové domácnosti v podstatě stejně, nerozlišovalo se mezi „mužskými“ a „ženskými“ pracemi. Role jednotlivých členů rodiny byly sice jasně vymezené, ale na druhé straně se navzájem doplňovaly, všichni na sobě byli závislí. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že tradiční rodina sloužila, mnohem více než ta moderní, jako ekonomická jednotka. Představovala totiž záruku přežití.

Z hlediska vládnoucích vrstev pak byla rodina chápána jako systém širokého pokrevního příbuzenství, které zaručovalo udržení moci a majetku (tamtéž).

1.4.2. Moderní rodina

V důsledku průmyslové revoluce došlo ve vývoji rodiny k zásadním změnám. S ohledem na sílící rozvoj průmyslové výroby se lidé stále více soustřeďovali do měst, kde nacházeli práci v továrnách. Bydliště tedy postupně přestávalo být zároveň pracovištěm. Oddělení pracovní sféry od té soukromé s sebou přinesla nejprve ekonomickou závislost ženy na muži, neboť nejdříve odcházeli za prací muži a ženám nadále náležela péče o domácnost a o děti. Avšak od konce 50. let minulého století se i ženy začínají věnovat kariéře a hromadně opouštějí domácnost. Emancipace přinesla vyšší vzdělání žen, což vedlo k jejich intenzivnějšímu zaměstnávání a následně jejich ekonomické nezávislosti na mužích.

Z výše uvedeného vyplývá, že muž postupně přestává být hlavním živitelem rodiny, čímž samozřejmě ztrácí i svou prestiž v rodině. Tradičně pojímané role jsou tak výrazně narušeny – začínají se prolínat. Dělna práce tedy hraje v proměnách rodiny

významnou roli. Hlavou a autoritou moderní rodiny již není otec, ale oba rodiče, tzn., že rodina je založena na rovnoprávném vztahu muže a ženy. Díky vzrůstající emancipaci žen jsou ženy navíc stále častěji jedinými živitelkami rodiny (zejména pokud v rodině chybí muž).

„Po oslabení produkční funkce rodiny ztrácely postupně naléhavost i další její základní funkce. Tam, kde byla rodina kdysi nezastupitelná, nastoupili specialisté a formální organizace.“ (Možný, 2006, s. 22). Socializačně výchovnou funkci částečně přebírá po rodině škola a podobné instituce. Zavedením povinné školní docházky tedy již není výchova dětí výhradní funkcí rodiny. „...masmédiá zrušila monopol rodiny na jejich socializaci k respektovaným hodnotám a správnému životnímu stylu. Lékaři, nemocnice a síť sociálních zařízení převzaly od rodiny péči o nemocném staré a postižené. Rodině zůstal konzum, zábava a citové bezpečí, z čehož jen v tom posledním je ještě nenahraditelná.“ (tamtéž, s. 22).

„Sňatky přestaly být určovány jinými zájmy než přáním snoubenců žít společně. Souhlas rodičů se sňatkem se stal dodatečným a formálním.“ (Matoušek, 2003, s. 34). Manželství vychází z lásky a je založeno na osobní přitažlivosti. Manželský svazek má nyní povahu společenské smlouvy, která může být vypovězena jakoukoliv ze stran, tedy může být kdykoliv ukončen rozvodem.

Jak již bylo uvedeno výše, je moderní rodina založena na rovnoprávném vztahu partnerů, je většinou patrilineární (což znamená, že děti dostávají jméno po otci), neolokální (tedy, že charakteristické pro ni je, že manželský pár se po svatbě stěhuje do nového bydliště, do své nové domácnosti) a má nukleární charakter (tzn., že ji tvoří rodiče a jejich děti) (Giddens 1999). Dále bychom podle Giddense (tamtéž) mohli moderní rodinu označit za monogamní (neboť to stanovuje zákon). S ohledem na vysokou rozvodovost se však dá spíše hovořit o sériové monogamii, neboť jedinec může za svůj život vystřídat několik manželských partnerů (nikoliv však současně!).

S ohledem na změny, kterými rodina od konce 2. světové války prošla, ztratila monopol na legitimní sex. Nejprve se stal legitimním předmanželský sex, následně i s ohledem na narůstající rozvodovost sex nemanželský. Díky novým technologiím (zejména vynálezu hormonální antikoncepce) byla postavena účinná hráz mezi sex a početí, proto mohl rodině nadále zůstat monopol na legitimizaci plození dětí, a to až do 70. let 20. století, kdy prudce stoupl počet nemanželských dětí.

1.4.3. Postmoderní rodina

Zhruba od 60. let 20. století se začíná hovořit o rodině postmoderní. „Postmoderní rodiny již nejsou zakládány proto, aby reprodukovaly populaci nebo jinak prospívaly velkým společenstvím lidí. Rodiny postmoderní doby jsou zakládány kvůli uspokojování citových potřeb partnerů (nikoliv dětí!). Stabilita těchto rodin proto stojí a padá s citovou bilancí partnerského vztahu. Rodina je více privátním podnikem. Dítě je především citovou investicí. Investice velká a nevratná.“ (Matoušek, 2003, s. 182).

Dle Singlyho (1999) je současná rodina vztahová, neboť klade do popředí vzájemné vztahy mezi členy rodiny. Tento pojem Singly opírá o Durkheimovu charakteristiku vztahů v rodině z roku 1921: „Ke své rodině máme pevný vztah jen proto, že máme pevný vztah k osobě svého otce, matky, k osobě své ženy a dětí. Všechno však bylo jinak v době, kdy vztahy, které pramenily z věcí, převládaly nad těmi, které vycházely z osob. V době, kdy celá rodinná organizace měla především udržet domácí statky v rodině a kdy všechny osobní ohledy se ve srovnání s tím zdály podružnými.“ (Singly, 1999, s. 11). Dále Singly (tamtéž) označuje současnou rodinu za individualistickou, neboť se odděluje od širšího příbuzenstva a důraz klade na svou nezávislost. Kontrolní funkci příbuzných však na druhé straně převzal stát, který do fungování rodiny stále více zasahuje, tedy ji Singly označuje za soukromou i veřejnou záležitost.

Současná rodina jako taková se zmenšuje, na druhé straně se zvyšuje počet osob žijících osaměle. V tomto směru se v souvislosti se současnou rodinou často hovoří o tzv. krizi. Příznaky krize rodiny lze sledovat na faktorech jako je vysoká rozvodovost, nízká sňatečnost a nízká porodnost: „Rodina nejenže ztratila monopol na plození dětí, ona přestala namnoze rodit vůbec.“ (Možný, 2006, s. 22). To vše nepochybně souvisí s vysokou zaměstnaností žen a jejich ekonomickou nezávislostí, oslabením sociálních hodnot, nedostatkem času pro komunikaci apod.

V následné tabulce Iva Možného jsou shrnuty základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny, týkající se jejich struktury, základního kapitálu, legitimizace, rolí, funkcí, autority, reprezentace diskurzu a mezigeneračního přenosu.

Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny

	Tradiční	Moderní	Postmoderní
Struktura	široká, vícegenerační	nukleární, manželská	variabilní, individualizovaná
Základní kapitál	ekonomický	ekonomický, sociální, kulturní	sociální, KULTURNÍ
Legitimizace	sex, děti	děti	nelegitimizuje
Role	komplementární, hierarchizované	segregované, komplementární	individualizované
Funkce	univerzální	pečovatelské, statusotvorné, citové	citové
Autorita	otec	otec – matka, funkčně segregované	individualizovaná, slabá
Reprezentace diskurzu	náboženský, církevní	občanský	masmediální
Mezigenerační přenos	patrilineární, autoritativní	demokratický, smíšený	slabý

Převzato: Možný, I., Rodina a společnost, SLON, Praha 2006, str. 23

1.4.4. Faktory v proměnách rodiny v posledních sto letech

Vedle výše uvedených změn, ke kterým během posledních staletí došlo, je třeba blíže připomenout proměny míry porodnosti a úmrtnosti.

Tradiční rodina se od rodiny moderní lišila především svým demografickým chováním. Reprodukční systém označovaný jako *starý demografický režim* se vyznačoval vysokou porodností, jež však byla na druhé straně vyvažována vysokou kojeneckou a dětskou úmrtností (tento proces je označován jako demografické plýtvání). Nízká byla naopak průměrná délka života. Lidé se museli rovněž potýkat s tzv. demografickými krizemi (tj. období ve vývoji populace, kdy prudce stoupne počet úmrtí - např. morové epidemie, hladomory, války). Přejít k *novému demografickému režimu* pak probíhal postupně a za odlišných podmínek, přičemž ve střední a východní Evropě k němu došlo až téměř se stoletým zpožděním oproti Anglii a Francii. Zásadní

rozlišení mezi starým a novým demografickým režimem pak představuje záměrná regulace plodnosti (Horský, Seligová, 1997).

V poválečném období byl zaznamenán sňatkový vzestup doprovázený tzv. „baby-boomem“. „Unaveni a otřeseni válečnou vřavou a nejistotou, stáhli se lidé k rodinnému krbu. Domů se vrátili veteráni největší války v dějinách lidstva a rodinný život zažíval konjunkturu.“ (Možný, 1999, s. 42).

V českých zemích ovšem nastal po poválečném baby-boomu velký propad porodnosti, a to v souvislosti s komunistickým převratem v 50. letech minulého století. Tento stav se nakrátko obrátil v 70. letech minulého století, kdy dospěla generace silných ročníků z poválečného baby-boomu, ale také díky vládním prorodinným opatřením, jako např. zavedení výhodného systému sociálních dávek, prodloužení mateřské dovolené či snížení hranice odchodu do důchodu v závislosti na počtu dětí, dále zvýšení bytové výstavby apod.

Další zvrát v porodnosti v naší zemi představoval revoluční rok 1989, kdy se lidem otevřely nové možnosti. Mladé generaci se zcela změnil životní styl. Lidé mohli najednou svobodně cestovat, studovat či podnikat. Zakládání rodin a mateřství se proto stále častěji odkládalo, a to i přesto, že se do plodného věku dostaly populačně silné ročníky.

Jedním z hlavních faktorů, které v polovině 20. století zásadním způsobem zasáhly do reprodukčního řádu lidstva, bylo všeobecné rozšíření antikoncepce. Tím se výrazně změnilo postavení ženy, neboť žena je nyní tou, která rozhoduje, kolik (a zda vůbec) bude mít dětí. S ohledem na možnost svobodné volby se rodí stále méně dětí, neboť samotné plánování narození dítěte rodiče zvažují stále častěji. Na druhé straně se stále více dětí rodí mimo manželství a roste i počet programově bezdětných párů.

1.4.5. Prognózy

Většina prognóz týkajících se rodiny je spíše nepříznivá. Podle Matouška (2003, s. 36 - 38) se rýsují dvě pravděpodobné verze vývoje současné rodiny. Podle první budou rodinné vazby slábnout – manželé jsou oba živiteli rodiny, přičemž oba se stejně podílejí na výchově dětí a zároveň se namísto rodinných vztahů orientují na své zájmy. Tradiční funkce rodiny by stále ve větší míře přebíral stát. Druhá vize předpovídá klesající význam mužské role v rodině – ženy se budou chtít od mužů zcela odlišit a

distancovat. „Žena je dnes schopna nejen se sama živit, sama vychovávat dítě, má dokonce možnost sama, pouze s asistencí zdravotníků, otěhotnět.“ (Matoušek, 2003, s. 37). Muž by tak měl v rodinné interakci význam jen jako dárce genetického materiálu. Instituce manželství by tak zcela pozbyla svůj smysl, neboť plození dětí by se stalo jen transakcí mezi ženou a zdravotnickým zařízením a totožnost otce by nebyla podstatná.

2. VÝCHOVA

„Výchova dětí je zaměstnání, kdy musíme umět ztrácet čas, abychom ho v budoucnu ušetřili.“

J. J. Rousseau

Výchova nové populace je bezesporu neobyčejným posláním rodiny a je nepochybné, že výchova dětí je jedním z témat, které bude vždy v popředí zájmu společnosti. Tato problematika se zároveň týká každého jedince, a to ať už v jeho roli vychovávaného dítěte nebo vychovávajícího rodiče. O společenské důležitosti výchovy svědčí i skutečnosti, že ji prosazoval již Platon, či Aristoteles.

Dle Pedagogického slovníku je výchova obecně definována jako „proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji“. (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 345). Ovšem výchova rozhodně neprobíhá jen záměrně, jak by se mohlo zdát, ale především spontánně. Jinými slovy: to, jak se chovají rodiče k sobě navzájem (např. spontánní reakce na chování druhého, či různé poznámky na okraj hovoru) je pro dítě vzorem, který přejímá a má na jeho vývoj podstatný vliv (Langmeier, Krejčířová, 2006).

V sociologickém slovníku Bohumil Geist (1992) uvádí vcelku rozšířené pojetí výchovy – konkrétně cituje L. A. Cosera et al. (1991): „Výchova je záměrný, formální přenos poznatků, dovedností a hodnot z jedné osoby nebo skupiny na jinou. Výchova je instituce pro socializaci, je univerzálním sociálním procesem, jímž je přenášeno sociální dědictví z generace na generaci,“ (Coser, in Geist, 1992, s. 539), nebo J. L. Lennardse (1990): „Výchova znamená záměrný organizovaný přenos hodnot, poznatků a dovedností.“ (Lennards, in Geist, 1992, s. 539).

Na tomto místě je však třeba podotknout, a na což upozorňuje například i Čáp (2001), že výchova rozhodně není jen proces jednostranný, neboť dítě již od narození do svého prostředí aktivně zasahuje a ovlivňuje jej. Jde tedy o proces vzájemný, se zpětnou vazbou, kdy dochází ke vzájemné interakci a komunikaci mezi vychovávajícím a vychovávaným. Děti současně působí na dospělé, ovlivňují jejich chování, názory i náladu a v návaznosti na výše uvedené i postupy ve výchově. „Děti a mladiství nejsou ve výchově pasivním produktem výchovy, jsou ve výchově aktivním činitelem.“ (Čáp, Mareš, 2001, s. 248).“

Výchova se nepochybně pojí se vzděláváním, ale neovlivňuje ji vedle rodiny pouze škola. Působí na ni celá řada sociálních vlivů – např. skupinové normy, cíle vrstevnických či pracovních skupin, literatura, umění, hromadné sdělovací prostředky, stereotypy, v neposlední řadě také předsudky nebo náboženství apod. (Geist, 1992).

2.1. Výchova v rodině

Na vývoj dítěte má bezesporu nejvýznamnější vliv rodina, neboť je to první výchovné prostředí, se kterým se dítě setkává. Právě zde dochází k uspokojování jeho každodenních potřeb a díky vzájemné interakci dětí s rodiči poskytuje rodina dítěti potřebné citové zázemí. V tomto ohledu je výchova v rodině nenahraditelná a jedinečná. „Rodina dítě nejen obklopuje, ale také se do něj promítá. Odráží se v charakteristikách jeho povahy a vtiskuje svou pečeť pro jeho jednání.“ (Helus, 2004, s. 117).

Jak již bylo uvedeno výše, výchova v rodině probíhá jak záměrně, tak spontánně. *Záměrná* výchova je charakteristická především pro školu a ostatní výchovné instituce, ale má své cenné místo také v rodině. Záměrnou výchovou se chápe působení dospělých na děti prostřednictvím různých výchovných metod a prostředků, jakými jsou například odměny či tresty, vysvětlování, přesvědčování, dále pak zákazy, příkazy nebo působení příkladem apod. Těmito prostředky se rodiče snaží u dětí dosáhnout určitých výchovných cílů (Průcha, Walterová, Mareš, 2003; Čáp, 1996).

Mnohem významnější roli však hraje v rodině výchova *spontánní*, neboli bezděčná. Jedná se o neustále probíhající proces, kdy se dítě řídí vzorem svých rodičů. Ti na dítě působí i nevědomě například tím, jak se k sobě navzájem chovají, jak spolu hovoří, spontánními reakcemi, poznámkami na okraj hovoru apod. (Langmeier, Krejčířová, 2006). „Nemyslete, že dítě vychováte jen tehdy, když s ním hovoříte,

poučujete je anebo mu rozkazujete. Vychováváte je v každé chvíli svého života, dokonce i tehdy, když nejste doma. Pro dítě má velký význam to, jak se oblékáte, jak mluvíte s druhými lidmi a o nich, jak se radujete anebo trápíte, jak se chováte k přátelům a nepřátelům, jak se smějete, jak čtete noviny.“ (Makarenko, 1947, s. 14).

2.2. Výchovné styly, výchovné prostředky

K označení a zaznamenání rozdílů mezi jednotlivými výchovnými prostředky a přístupy k výchově (ať už záměrnými či bezděčnými) používáme termín *výchovný styl* (Průcha, Walterová, Mareš, 2003). Rozdílné styly výchovy můžeme zaznamenat již ve starověkém Řecku, připomeňme všeobecně známou přísnou výchovu ve Spartě a naopak mírnější v Athénách. Za zmínku určitě stojí také výchovné principy J. A. Komenského, které jsou využívány i v současnosti, dále principy J. J. Rousseaua, M. Montessoriové a dalších.

„Termín způsob výchovy, popřípadě výchovný styl, vyčleňuje z vysoce složitého souboru výchovných procesů klíčové momenty. Zejména emoční vztahy dospělých a dětí, jejich způsob komunikace, velikost požadavků na dítě, způsob jejich kladení a kontroly. Projevuje se též volbou výchovných prostředků a způsobem reagování dítěte na ně.“ (Čáp, Mareš, 2001, s. 303).

Mezi nejběžnější výchovné prostředky patří odměny a tresty. Čáp (tamtéž) popisuje odměnu jako „...takové působení (rodičů, učitelů, vychovatelů, ale také sociální skupiny) spojené s určitým chováním či jednáním vychovávaného, které vyjadřuje kladné společenské hodnocení tohoto chování nebo jednání; přináší vychovávanému uspokojení některých jeho potřeb, libost, radost.“ (Čáp, Mareš, 2001, s. 253). Za trest pak označuje „... takové působení (rodičů, učitelů, vychovatelů, popřípadě sociální skupiny) spojené s určitým chováním či jednáním vychovávaného, které vyjadřuje negativní společenské hodnocení tohoto chování nebo jednání; přináší vychovávanému omezení některých jeho potřeb, nelibost, popřípadě frustraci.“ (tamtéž, s. 253). Asi nejběžnějším druhem odměny je pohlazení, pochvala nebo nějaká sladkost, mezi nejčastější tresty pak patří naplácání přes zadek, pohlavek, domácí vězení, zákaz oblíbené aktivity či zabavení milované hračky. Odměnou usilujeme o dodržování určitého způsobu chování, trestáním se naopak snažíme předejít chování nežádoucímu. Podle Čápa (tamtéž, s. 253-254) však zákonitě vyvstává otázka srovnání účinku odměn

a trestů. Výsledky dosavadních výzkumů pak stručně shrnuje v jednoznačné konstatování, že výchova užívající spíše odměn má lepší výsledky než výchova založená převážně na trestech. Odměny mají příznivý účinek na učení, včetně sociálního učení, jež má ve výchově klíčový význam; naopak účinky trestů lze předpokládat jen obtížně, neboť užití stejného trestu má u jednotlivých dětí různé odezvy v závislosti na jejich dosavadních zkušenostech či vlastnostech. Zajisté s Čápem (tamtéž, s. 257) souhlasím, když tvrdí, že: „Trest je přijatelný za předpokladu, že dítě z chování dospělého a z jeho emočních projevů chápe: Odsouzení se týká mého konkrétního chování nebo činu, ne mé osoby. Nedošlo ke ztrátě sympatie, lásky, důvěry, pomoci dospělého ve vztahu k dítěti. Dospělý nepovažuje dítě za nenapravitelně špatné.“ Samostatně je pak třeba zmínit tresty fyzické, které mají působit zastrašujícím způsobem. Avšak vyvolávání strachu, jak ukazují průzkumy, je u potrestaných doprovázeno ponížením, vztekem a touhou po pomstě, což velmi často vede k násilnému a agresivnímu chování. Tedy užití takového trestu má účinek jen po omezenou dobu. Ovšem ani nadměrné užívání odměn není pro výchovu dítěte ideální. Například Skinnerovy experimenty potvrdily, že příliš časté odměny zevšední.

Ve výchově se rovněž osvědčuje vzájemná komunikace mezi vychovávajícími a vychovávanými či osobní příklad, který v mnoha případech působí i mnohem silněji nežli slovní působení nebo odměny a tresty. V neposlední řadě je zapotřebí děti povzbuzovat a motivovat. „Povzbuzení dětem pomáhá, aby věřily v sebe a své schopnosti.“ (Čáp, Mareš, 2001, s. 257).

V souvislosti s výchovnými strategiemi neexistuje žádný všeobecně přijímaný a užívaný model. Nejčastější se užívá typologie výchovných stylů podle Kurta Lewina z roku 1939, který rozdělil výchovné styly do následujících tří kategorií. Čáp (2001, 1996) je charakterizuje následovně:

Autokratický (autoritativní, dominantní) styl se vyznačuje tím, že vychovatel hodně rozkazuje, hrozí a trestá, je kladen důraz na poslušnost a uznávání autority. Potřeby a přání dětí jsou respektovány jen velmi málo. Děti bývají poslušné a málo iniciativní až lhostejné, na druhé straně však u nich tento způsob výchovy může vést k podrážděnosti, vyššímu napětí i agresivitě vůči ostatním členům skupiny. Každopádně se takto vychovávané děti snaží upoutat pozornost dospělého, usilují o pochvalu. Tato výchova vytváří nepříznivé emoční klima.

Liberální styl výchovy je založen na slabém vedení, tzn., že vychovatel řídí děti jen velmi málo nebo vůbec. Na děti nejsou kladeny téměř žádné požadavky, a pokud ano, pak není vyžadováno jejich plnění, nedochází ke kontrole. Dítě nemusí dodržovat žádná pravidla, neexistují pro něj žádné hranice a plnění povinností je zcela na jeho svobodné vůli. Stručně řečeno, věcem se nechává volný průběh, což je sice pro děti méně frustrující než u stylu autokratického, ale negativní je v podstatě stejně, neboť při něm nedochází k rozvoji důležitých charakterových rysů vychovávaných (například smyslu pro povinnost apod.), nebo na druhé straně pak absence norem a hranic může u dítěte přivodit nadměrné sebevědomí.

Sociálně integrační (demokratický) styl je charakteristický tím, že vychovatel udílí méně příkazů, působí spíše příkladem, místo trestů a zákazů spíše navrhuje možná řešení problémů, přičemž dítě se podílí na rozhodování. Posiluje tak u dětí zdravé sebevědomí, a proto je z jejich hlediska tento způsob výchovy nejlepší. Tento způsob výchovy má kladný vliv na chování a kázeň dětí i na vzájemné vztahy.

Výše uvedené typologické modely jsou dobře pochopitelné, avšak s výraznými nedostatky. Jsou dosti zjednodušené, neboť nezohledňují skutečnost, že ve většině rodin je výchova smíšená nebo je její typ pouze přechodný. Nadto neberou v potaz emoční vztah rodičů k dítěti. Proto bylo zapotřebí výše uvedenou typologii rozšířit.

Z rozsáhlé klasifikace je třeba zmínit analyticko-syntetický model, zjednodušeně nazývaný „model devíti polí“, na jehož vzniku se v rámci dlouhodobého výzkumu katedry psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze podílel již citovaný Jan Čáp. Tento model staví na kombinaci emočního vztahu rodičů k dítěti (záporný, kladný, záporně kladný, extrémně kladný) a výchovného řízení (silné, střední, slabé, rozporné).

Kladným emočním vztahem rozumíme to, jak moc dává rodič najevo svou lásku k dítěti: laskavost, porozumění, důvěra, povzbuzování, naslouchání, ale i společně prožité chvíle apod. Za záporný vztah pak považujeme např. projevy lhostejnosti, ponižování, posměch, trestání, nebo také upřednostňování jiného sourozence apod. Právě emoční vztah dospělého k dítěti považuje Čáp ve výchově za klíčový.

Výchovným řízením v rodině chápeme míru a rozsah požadavků, které jsou kladeny na dítě, dále způsob jejich kladení a stupeň kontroly či volnosti dítěte. Silné řízení zahrnuje množství úkolů, požadavků a nároků a je patrná důsledná kontrola. U

středního řízení je míra požadavků a nároků, stejně jako jejich kontrola, přiměřená. Pro slabé řízení je příznačné minimum požadavků a úkolů bez náležité kontroly. Rozporné řízení pak tvoří množství požadavků, avšak bez příslušné kontroly (Čáp, 1996, 2001).

Model devíti polí způsobu výchovy

	<u>Řízení</u>			
<u>Emoční vztah</u>	silné	střední	slabé	rozporné
záporný	1 výchova autokratická, tradiční, patriarchální		2 liberální výchova s nezájmem o dítě	3 pesimální forma výchovy, rozporné řízení se záporným vztahem
záporněkladný	9 výchova emočně rozporná, jeden z rodičů zavrhuje, druhý extrémně kladný nebo dítě je s ním v koalici			
kladný	4 výchova přísná a přítom laskavá	5 optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením	6 laskavá výchova bez požadavků a hranic	7 rozporné řízení relativně vyvážené kladným emočním vztahem
extrémně kladný			8 kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem	

Převzato: Čáp, J., Mareš, J., Psychologie pro učitele (kapitola 8), Portál, Praha 2001, str. 306

Ilona Gillernová (in Heller, Procházková, Sobotková, Psychologické dny 2004, 2005, s. 4) pak jednotlivé způsoby výchovy (1 až 9) konkretizovala takto:

„1. Označuje v tradičním pojetí autokratický styl výchovy, pro který je charakteristické silné řízení se záporným emočním vztahem a množství požadavků bez výraznějšího akceptování potřeb a přání dítěte. Jde o přísnou výchovu vyžadující bezpodmínečné plnění úkolů.

2. Představuje liberální styl výchovy, bez požadavků a hranic a navíc s malým nebo nevýrazným zájmem o dítě.

3. Je spojena s formou výchovy, ve které záporný emoční vztah (chladné citové vazby až odmítání) a rozporné řízení, tj. kladení mnoha požadavků s poskytováním volnosti, tvoří spíše méně příznivé podmínky pro vývoj dítěte i vzájemných vztahů.
4. Vymezuje výchovu přísnou a přitom laskavou. Dospělí kladou požadavky a nároky, ale s ohledem na možnosti a přání dítěte.
5. Představuje formu výchovy se vzájemným porozuměním, bez extrémů v řízení a kontrole dítěte, podpořenou jednoznačným přijímáním dítěte.
6. Označuje laskavou výchovu s řadou příznivých emočních vazeb otce a matky k dítěti, avšak bez jasněji vymezených požadavků a hranic.
7. Poukazuje na rozporné řízení s množstvím požadavků, ale jejich malou nebo nedůslednou kontrolou, které je relativně vyváženo kladným emočním vztahem.
8. Je tzv. kamarádkou výchovou, ve které převládá dobrovolné dodržování norem, příznivě se projevuje působení extrémně kladného emočního vztahu. Požadavkům, které jsou na dítě kladeny, dítě dobře rozumí, přijímá je za své a plní je bez nutnosti kontroly. Cítí, že je bezpodmínečně přijímáno a akceptováno, že rodiče mnoho věcí dělají pro něho, a proto rádo plní různé úkoly ve prospěch celé rodiny.
9. Vymezuje výchovu emočně rozpornou, případně ambivalentní, se všemi důsledky tohoto rozporu.“

Kladný emoční vztah, zejména v kombinaci se středním výchovným řízením podporuje vývoj svědomitosti a cílevědomosti dítěte a stabilitu osobnosti s přiměřeným sebepojetím a sebehodnocením. Silně záporný emoční vztah, zejména v kombinaci s rozporným nebo extrémně silným výchovným řízením posiluje labilitu dětí, jejich nesvědomitost a nedostatek vytrvalosti. Narušuje také sebepojetí dítěte. Všechny uvedené formy způsobu výchovy mají své výhody i úskalí. Extrémně kladný emoční vztah způsobuje závislost dětí na laskavé autoritě rodičů. Emočně záporný výchovný styl či rozporný v řízení může zase v případě kompenzujícího vlivu působení jiných dospělých, být spojen s relativně příznivým vývojem osobnosti dítěte. Podstatná je rovněž vlastní aktivnost dítěte. (Gillernová, 2005, s. 4 – 5).

2.3. Faktory ovlivňující způsob výchovy

Je třeba mít na paměti, že způsob výchovy je ovlivňován mnoha různými faktory, a to jak ze strany rodičů či dětí, tak z hlediska prostředí. Pro účely této práce jsem zvolila Čápův model (Čáp, Mareš, 2001), který tyto faktory uspořádal do následujících pěti kategorií:

- vlastnosti a zkušenosti vychovávajících,
- vzájemné vztahy a interakce mezi vychovávajícími a vychovávanými,
- vlastnosti a zkušenosti vychovávaných dětí,
- události a změny v podmínkách v nejbližším prostředí dítěte,
- širší sociokulturní podmínky.

Je zcela běžné, že v jednotlivých rodinách existují naprosto rozdílné způsoby výchovy, neboť si každý z rodičů přináší do prokreační rodiny zkušenosti z vlastní orientační rodiny, na základě kterých přejal určité modely týkající se způsobu výchovy. Orientační rodina může mít nepochybně zásadní vliv na chování a způsob výchovy, který uplatňuje rodič v prokreační rodině. I přes výše uvedené je však podle Matějčka (1994) při výchově podstatná jednotu a spolupráce rodičů, proto je ve většině případů nezbytné najít kompromis. Způsob výchovy nepochybně podléhá osobnostním a povahovým rysům rodičů, jejich věku či vzdělání. Nadto i každé dítě je jiné, tedy způsob jeho výchovy ovlivňuje nejen věk a pohlaví či pořadí narození, ale hlavně jeho temperament. Kvalita vztahu mezi rodičem a dítětem, která rovněž ovlivňuje způsob výchovy, pak v neposlední řadě závisí na vzájemné interakci, a to jak mezi dospělými a dětmi, tak mezi rodiči (popřípadě ostatními členy rodiny) navzájem.

I přesto, že výchovný styl v rodině bývá značně stabilní, může v souvislosti s některými událostmi dojít k jeho proměně. Změnu výchovného působení může vyvolat například rozvod rodičů, změna ekonomické situace rodiny, střídání či ztráta zaměstnání některého z rodičů, ale také vstup dítěte do školy apod. Dále je třeba připomenout, že způsob výchovy je také závislý na makrosociálních podmínkách, tedy na názorech, postojích a tradicích dané kultury a doby (Čáp, Mareš, 2001).

2.4. Přenos výchovných stylů z rodiny orientační do rodiny prokreační

Z výše uvedeného vyplývá, že osvojené vzorce chování, návyky, postoje a názory, které si přinášíme z orientační rodiny, se nutně odráží i v námi uplatňovaném způsobu výchovy. Podstatnou roli ve výchově, potažmo u mezigeneračního přenosu výchovného stylu, hraje sociální učení.

Právě na sociální učení odkazuje mnoho autorů při osvětlování původu rodičovských postojů. Dle Matějčka (1994) se rodičovské postoje vytvářejí již mnohem dříve než v těhotenství nebo bezprostředně po narození dítěte. Sociálním učním si člověk osvojuje způsoby chování, přejímá vzorce chování, hodnoty a normy a také se učí sociálním rolím. Představuje tedy důležitý prvek ve výchově a socializaci, a to nepochybně, neboť děti velmi rády, často a hlavně dobrovolně napodobují své rodiče a dělají to ve většině případů s obdivem a nadšením. Tyto vzory však nebývají vždy jen pozitivní, děti přejímají jako správný i negativní způsob chování. Jak uvádí Říčan (2009), děti si často v dětství osvojí i takové jednání, které využijí až v budoucnu při výchově vlastních dětí, a to často nevědomě. Mám za to, že s tímto vzorcem chování má zajisté zkušenost téměř každý, a to nejen z pozice rodiče. Naučené a zažité modely z dětství se totiž dají změnit jen velmi těžko. „Je to jako změnit dlouhodobý návyk. To, co jsme ve svém dětství každodenně prožívali, se stalo základní součástí našeho života, ať to bylo příjemné či nepříjemné.“ (Satirová, 2006, s. 193). Skutečnost, že se často (a to i přes důraznou snahu odlišit se) svým rodičům ve způsobu výchovy velmi podobáme, může potvrdit řada rodičů. V dospělosti se velmi často (zejména ve vypjatých situacích) podvědomě chováme podle zažitých vzorů, a to i přesto, že v dětství jsme tyto způsoby chování kritizovali a odsuzovali a vědomě se jim snažime vyhýbat (Veselá a kol., 2003; Čáp, Mareš, 2001). V některých případech však, v souvislosti s velmi negativní zkušeností ze svého dětství, kdy jako dítě s výchovnými postupy a chováním svých rodičů nesouhlasil, může dospělý jedinec ve výchově zaujmout, ve snaze zásadně se odlišit, záměrně zcela opačný způsob výchovy, nežli byl uplatněn při jeho výchově.

Významným faktorem v oblasti výchovy je volný čas. Protože se tato práce zabývá vlivem rodiny na volnočasové aktivity jejích členů, přiblížíme si nyní problematiku volného času a některé teorie, které se jím zabývají.

3. VOLNÝ ČAS

Skutečnost, že děti své rodiče velmi často a rády napodobují, přejímají od nich určité modely chování, hodnoty a normy, již bylo výše uvedeno. Je proto zřejmé, že rodina ovlivňuje i volný čas svých členů, způsoby jeho trávení a tedy i žebříček hodnot, neboť volný čas v něm nepochybně zastává významné místo.

Ve Velkém sociologickém slovníku (1996) je volný čas definován jako čas, během kterého nevykonáváme činnosti pod tlakem závazků plynoucích ze společenské dělby práce nebo z nutnosti zachování svého biofyziologického či rodinného systému. Zabývají se jím sociologie, psychologie, pedagogika i patologie a jejich poznatky jsou vzájemně provázané. V rámci sociologie se volný čas obvykle chápe jako doba zbývající po odečtení pracovní doby včetně přesčasů, tj. času pracovního, a dále času využitého na dopravu ze zaměstnání a do něj, věnovaného domácnosti nebo rodině a času potřebného pro obstarání vlastních fyziologických potřeb, tj. času vázaného (Malý sociologický slovník, 1970, s. 548). I podle pedagogického slovníku je volný čas takový, se kterým „může člověk nakládat podle svého uvážení a na základě svých zájmů. Doba, jež zůstane po odečtení času věnovanému práci, péči o rodinu a domácnost, o vlastní fyzické potřeby včetně spánku.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 273).

3.1. Vývoj volného času v historickém kontextu

V obdobích starověku a středověku nebylo pochopitelně na rozlišení pracovní doby a volného času nahlíženo tak jako dnes. Pojem volného času v dnešním slova smyslu se začal používat až v době osvícenství. Za předchůdce novodobého termínu volný čas lze chápat např. termíny rekreace, svátek či latinské „otium“, tj. čas vymezený ke kontemplaci, k reflexi nebo prožívání (Kaplánek, 2011, s. 6 - 8). Jakkoli mohou být uvedené termíny chápány jako podobné, termín volný čas je nový fenomén.

Objem volného času, který měli k dispozici lidé v minulosti, se odvíjel od jejich společenského postavení, míry rozvoje společnosti, místa pobytu, ale i ročního období. Např. v zimě mělo venkovské obyvatelstvo více volného času než v létě, v období žní.

Ve středověkém pojetí měl být volný čas věnován především náboženským záležitostem; modlitbám a duchovnímu rozjímání. Volný čas hrál v asketickém ideálu

života jen podřadnou roli. V období renesance měl být volný čas určen k práci, ať už fyzické nebo intelektuální. Lenošení bylo vnímáno negativně a odpočinek byl akceptovatelný jen v té míře, aby byl dostatečný pro obnovu sil. V období středověku byl volný čas uznávanou společenskou hodnotou a byl především doménou vyšších společenských vrstev. Řemeslníci a měšťané také měli určitý volný čas k dispozici, lišil se však náplní a rozsahem. Právě rozsah a určité způsoby trávení volného času, charakteristické pro šlechtickou vrstvu, jako například hony, pořádání společenských sešlostí a hostin, představovaly jeden z atributů bohatství a moci. „Řemeslník a živnostník zpravidla měl méně volného času než šlechtic, musel se totiž živit prací svých rukou anebo se alespoň věnovat dohledu na činnost své dílny či krámce.“ (Macek, 1998, s. 268). Měšťané naplňovali svůj volný čas jinými činnostmi než šlechtici, např. péčí o výstavbu měst procházkami, pěstováním květin, ale také čtením rukopisů a nově se objevujících knihtisků. Obecně byly centrem zábavy krčmy a hospody, kde se shromažďovali a bavili jak měšťané, tak sedláci, čeledí a námezdní dělníci. Pro venkovský lid bylo pro volný čas ústřední setkávání s přáteli na hodech, při křtinách, svatbách apod., dále tanec a různé formy vyprávění, které představovalo jednu z jejich hlavních zábav (tamtéž, s. 429 - 433).

Po zrušení nevolnictví a s nástupem industrializace se stal volný čas něčím, co bylo dostupné stále širším vrstvám populace. Nižší vrstvy v náplni volného času přejímaly některé aktivity do té doby vyhrazené vyšším vrstvám: dýchánky, výlety atd. Začaly vznikat různé spolky a tělovýchovné organizace, které měly za úkol dát volnému času organizovanou podobu.

V novověku došlo ke specifickému vývoji, který ve výsledku znamenal oddělení veřejně-pracovní sféry od sféry soukromé. Podle Opaschowského byla prvním místem, kde se oddělení volného času od času naplněného povinnostmi objevilo, škola. Vychází totiž z toho, že toto oddělení je dáno třemi faktory:

- 1) místo zaměstnání (případně vzdělávání) je jiné, než bydliště,
- 2) pracovní doba je čas, v němž zaměstnanec plní svěřené úkoly,
- 3) mzda je vázána na čas strávený na pracovišti.

První dva faktory se realizovaly už před industrializací, a to právě ve školství (Opaschowski in Kaplánek, 2011, s. 11).

19. a 20. století přineslo změnu a volný čas postupně začal představovat významnou součást života každého jednotlivce. Začaly vznikat volnočasové aktivity a zařízení, která volný čas organizovala (Pávková, 1999).

Výrazná změna nastala v šedesátých letech 20. století, kdy začaly vznikat podmínky pro rozšiřování volného času. Zkrátila se pracovní doba, byl zaveden pětidenní pracovní a školní týden a volné víkendy. Pracovní týden byl zkrácen na 5 dní v týdnu; v ČR byl na konci 60. let zaveden pracovní týden se 42 a půl hodinami.

Dalším zlomem byla devadesátá léta, kdy došlo k rozšíření věkového, sociálního a zájmového spektra účastníků volnočasových aktivit. Pracovní týden byl po roce 1989 zkrácen na 40 hodin a spolu s tím rostl i rozsah nároků na dovolenou (Kaplánek, 2011, s. 14).

V současné společnosti se volný čas stal dimenzí celého života člověka (Hofbauer 2004, s. 17) a zároveň konzumní záležitostí. Mít určitý objem volného času je samozřejmostí a dá se říci, že jím „žijeme“. Snažíme se jej naplno využít a jeho trvání prodloužit na maximum. Elektronika nám urychluje domácí i jiné práce, dopravní prostředky zkracují cestu do a ze zaměstnání. Cílem a náplní volného času je v současné době jeho intenzivní prožívání a zážitky s ním spojené.

3.2. Teoretické uchopení volného času

Fenoménem volného času se zabývali již myslitelé ve starověku. Aristoteles nazýval volný čas termínem „scholé“ a ve své Etice Nikomachově jím rozuměl čas strávený úvahami, čtením básní, rozhovory s přáteli a jinými formami osobního rozvoje – nezahrnuje ale do volného času dobu strávenou zábavou nebo nicneděláním. Svoboda byla chápána tak, že jedinec nemusel pracovat a mohl se oddávat požitkům volného času. Ve svých Zákonech se vztahu práce a volného času věnuje i Platón.

Utopické sociální teorie pozdního v období renesance a raného novověku přinesly rozličná pojetí volného času: Thomas More v 15. století předpokládá svobodné rozhodování o způsobu jeho využití; Thomasso Campanella na přelomu 16. a 17. století naopak považoval za ideální poměr čtyř hodin pracovního a zbývajícího volného času, jehož náplní měly být příjemné rozhovory, studium, rozvíjením tělesných a duševních vloh atd. Charles Fourier na přelomu 18. a 19. století navrhoval pro ideální společnost redukci volného času na jednu hodinu denně a jeho trávení společnou zábavou.

Zbývající čas měl být naplněn prací příjemnou a rozmanitou, odpovídající, podle Fourierova náhledu, lidské přirozenosti (Velký sociologický slovník, 1996, s. 1362).

Objevily se snahy o organizaci volného času, především u mládeže, u které byla obava, že nebudou umět s volným časem zacházet, od 19. století proto dochází k jeho pedagogizaci. Friedrich Schiller na přelomu 18. a 19. století nejspíše mezi prvními poukázal na časový aspekt výchovy a potenciálu pedagogického vlivu ve volném čase. Ve svých úvahách o činnostech, které by vedly ke zdokonalení člověka a světa v souladu s antickou tradicí, navrhuje výchovné nicnedělání. To by představovalo prostor pro estetickou výchovu a zdokonalení člověka a světa. Velký důraz na organizaci a pedagogizaci volného času mládeže můžeme později vysledovat především u totalitních režimů 20. století (tamtéž, 1996, s. 1176).

V pojetí Karla Marxe je náplň volného času svobodným rozhodnutím a jeho účelem reprodukce pracovní síly. V reakci na Marxovy myšlenky napsal P. Lafargue spisek Právo na lenost, ve kterém hlásal nepominutelné právo člověka volně nakládat s celým svým časem (tamtéž, s. 1176).

První sociologické výzkumy volného času byly prováděny ve 30. letech (Malý sociologický slovník, 1970, s. 550-551). V 50. a 60. letech pak dochází k hlavnímu rozmachu sociologie volného času (Velký sociologický slovník, 1996, s. 1176). V tomto období se začíná hovořit o tzv. společnosti volného času, vznikají nové teorie o jejím dalším vývoji, a to jak optimistické, tak pesimistické. Optimisté považovali volný čas za zásadní pro skutečnou lidskou existenci v současné společnosti a zdůrazňovali zpětnou vazbu mezi volným časem a sociálními faktory, jež na něj působí (Velký sociologický slovník, s. 1176; Malý sociologický slovník, 1970, s. 551). Na druhé straně pesimisté upozorňovali na negativní vliv hromadných sdělovacích prostředků, komerce a průmyslu volného času ve vztahu k trávení volného času (Malý sociologický slovník, 1970, s. 551).

Za stěžejní pro vývoj sociologie volného času jsou považovány teorie francouzského sociologa Joffre Dumazediera, jednoho z nejvýznamnějších teoretiků volného času. Právě z jeho charakteristik volného času a jevů, které s ním souvisejí, vychází Čihovský (2002, s. 10-17). Volný čas definuje jako komplex aktivit mimo pracovní, společenské závazky, kterými se zabýváme z vlastní vůle, abychom si odpočinuli, pobavili se nebo zdokonalovali vlastní tvůrčí kapacitu, v určitém protikladu vůči povinnosti ve formě práce, která je nám ukládána společností. Volný čas v tomto pojetí nezahrnuje dobu strávenou dopravou do zaměstnání, biologickými potřebami a

rodinnými povinnostmi – tato doba spadá do mimopracovní doby, jejíž součástí tvoří i volný čas. Charakteristikou volného času v Dumazedierově teorii hédonismus, je snaha o vlastní uspokojení (Veselá, 1999).

3.3. Různé pohledy na volný čas

Definice volného času jako času, který zbývá po splnění pracovních a nepracovních povinností, bývají označovány jako kvantitativní nebo reziduální. Vedle nich existuje také řada pokusů o klasifikaci volného času pomocí nějaké jeho významné vlastnosti (definice kvalitativní i normativní), obvykle je to svobodná volba činností ve volném čase, příjemné prožitky a očekávání (Velký sociologický slovník, 1996, s. 156). Jako nejčastěji používaná lze uvést dvě následující vymezení volného času:

1) *negativní*, podle kterého se na volný čas nahlíží jako na ten, který zůstává po pracovním nebo studiu věnovaném čase, splnění povinností v domácnosti a uspokojení našich biologických potřeb;

2) *pozitivní*, podle něhož se na volný čas nahlíží jako na dobu, kdy se může jedinec svobodně realizovat nezávisle na svých povinnostech (Vážanský, 1992, s. 11).

Dumazedier pak přisuzuje volnému času následující vlastnosti, ze kterých vychází: že volný čas je svobodnou volbou každého z nás, nemá žádný zjištěný ani jiný cíl, který by sloužil společnosti, ani něčemu jinému, také vyvolává radost a pozitivní pocity a uspokojuje především naše osobní požadavky (Čihovský, 2002). Pro volný čas Dumazedier uvádí následující charakteristiky:

- je svobodnou volbou, představuje osvobození od jistého druhu povinností,
- podléhá determinujícím faktorům ve společnosti, stejně jako ostatní lidské činnosti,
- vztahují se na něj pravidla a závazky skupin a zařízení,
- je osvobozen od závazků společenských institucí rodinných, občanských i duchovních,

- pokud se z volnočasové činnosti stane profesionální povinnost, obsah činnosti sice zůstane stejný, ale mění se její podstata; například z amatérského sportovce se stane sportovec profesionální, atd.,
- volný čas nemá žádný společenský, materiální, přesvědčovací, ideologický ani např. duchovní cíl – je nezajímavý,
- v případě, že se činnost na některý cíl zaměřuje, jde o tzv. čas polovolný.

Stejně tak, jako všechny činnosti člověka, jsou i činnosti vykonávané v rámci volného času determinované. Existují faktory, které částečně limitují svobodu, která je stěžejní při definici volného času. Jsou to například geografické prostředí, stupeň rozvoje společnosti či charakteristika jednotlivce – jeho osobnostní profil (povaha, zájmy, hodnotové zaměření apod.), jeho sociální status (věk, pohlaví, rodinný či zdravotní stav apod.) i jeho socioekonomický status (vzdělání, povolání, místo bydliště či materiální zabezpečení apod.).

Závěrem je tedy možné uvést Dumazedierovu definici, že volný čas je „komplex aktivit mimo pracovní, společenské závazky, jimiž se jedinec zabývá ze své vůle, aby si buď odpočinul, pobavil nebo svobodně zdokonaloval svou tvůrčí kapacitu.“ (Čihovský, 2002, s. 49).

3.4. Volný čas v životě dospělých a v životě dětí

3.4.1. Dospělí

U dospělých se odlišuje čas pracovní od času mimopracovního. Pracovní čas zahrnuje pracovní dobu, přičemž pracovní dobou rozumíme dobu, v níž vykonáváme práci pro zaměstnavatele, nebo jinou práci, za kterou nám náleží mzda. Pracovní čas tedy trávíme v zaměstnání, ale je to rovněž čas, který věnujeme povinnostem, které s naším zaměstnáním souvisí (např. příprava podkladů apod.). Mimopracovní čas pak věnujeme činnostem, jako jsou péče o domácnost (úklid, vaření, péče o děti apod.), využívání služeb (nakupování, návštěvy divadel či kin apod.), uspokojování biologických potřeb (spánek, jídlo, hygiena apod.), dále pak polovolný čas a volný čas.

Termínem *polovolný čas* označujeme dobu, kterou trávíme činnostmi, jež nelze jednoznačně zařadit do volného času, např. proto, že obsahují pracovní element. Může jít o pomoc druhým, drobné práce pro rodinu a přátele, rybolov za účelem dosažení zisku, placené hudební nebo výtvarné aktivity, polovýchovné činnosti v rámci rodiny (hry rozvíjející schopnosti dětí apod.), práce nebo vzdělávací četba směřující k profesnímu růstu nebo k vlastnímu potěšení (Veselá, 1999). Není totiž možné život člověka „vtěsnat“ jen do kolonek práce a volného času. Dlužno však dodat, že aktivity vykonávané v polovolném čase se leckdy překrývají s aktivitami ve volném čase.

Aktivity, které spadají do oblasti volného času lze rozdělit na činnosti aktivní (sportování, tvůrčí činnost apod.) a činnosti pasivní (sledování televize, poslech hudby apod.). Sak (2000) pak odlišuje volnočasové aktivity podle jejich orientace, a to na manuální (ruční práce, kutilství, chov zvířat atp.), kulturně zaměřené (návštěvy kin, divadel, koncertů či výstav, četba knih apod.), sportovně orientované (sportovní činnosti), extrovertní (návštěva diskoték, kaváren či restaurací apod.) a introvertně-konzumní (sledování televize, poslech hudby atp.). Vykonávání některých aktivit s věkem klesá, vykonávání dalších naopak s věkem roste.

3.4.2. Děti

U dětí je alternativou pracovního času dospělých čas školní, trávený při vyučování a s ním souvisejícími aktivitami. Do volného času dětí dále nenáleží čas strávený povinnostmi v domácnosti, čas strávený hygienou apod. Na to, jakým způsobem děti svůj volný čas tráví, by měla dohlížet rodina. Zajistit smysluplné trávení volného času u dětí pak rodině pomáhá škola a další instituce, jež jsou v této oblasti kvalifikované.

3.4.3. Srovnání

Pracovní čas dospělých a školní čas dětí se shodují například v tom, že vyžadují vynaložení psychické i fyzické námahy. Dále shodně uskutečňují záměry a cíle ostatních (zaměstnavatele/učitele). Volný čas u dospělých i u dětí není automaticky mimopracovním a mimoškolním časem, tyto se dále dělí a jen jejich jednu část tvoří volný čas.

Co se týče rozdílných znaků, pak je třeba uvést, že zatímco pracovní čas u dospělých vytváří hodnoty, tak školní čas u dětí žádné hodnoty nevytváří. Dalším odlišným znakem je skutečnost, že zatímco dospělý v pracovním čase plní zadané příkazy, ve škole se povinnosti částečně prolínají s určitými prvky zábavy („škola hrou“, vycházky atp.). Pracovní čas je od volného času dospělého jednoznačně oddělen, avšak hranice mezi školním časem dítěte a jeho volným časem tak jasně ohraničená není – například když dítě po škole navštěvuje družinu (Pávková, 1999).

3.5. Funkce volného času

Možnosti, jak volného času využít, určují jeho funkce v lidském životě. Dumazedier rozlišuje tři základní funkce volného času:

- *odpočinek, zotavení*, reprodukce pracovní síly, které odstraňují fyzické nebo nervové poruchy vyvolané napětím, výkonem povinností,
- *rozptýlení, zábava*, kompenzace, únik z monotónnosti práce,
- *rozvoj osobnosti* – fyzický, kulturní, sociální (Čihovský, 2002).

Funkce volného času se vyskytují u každého jednotlivce v individuální míře. V zájmu psychického a fyzického zdraví člověka je důležité, aby jedna z nich výrazně nepřevážila nad ostatními. Jiní autoři uvádějí další funkce, které lze do určité míry shrnout pro Dumazedierův model, ale které jej zároveň rozšiřují. Může jít např. o funkce:

- *zdravotně-regenerační*, která směřuje ke střídání duševních a tělesných činností, střídání práce s odpočinkem, intelektuální činnosti s manuální atp. (Spousta, 1996, s. 16). Také Veselá (1999) chápe funkci volného času coby regeneraci pracovní síly, získávání potřebné energie. Pedagožka Pávková (1999, s. 40) vyzdvihuje pro děti pohybové a sportovní aktivity na čerstvém vzduchu, které kompenzují dlouhé sezení ve škole;

- *výchovně-preventivní* – funkce je možná u dětí a dospívajících, v případě dospělých může jít např. o nějakou formu kultivace, případně o snahu o zabránění recidivy negativních jevů. Jde o formování žádoucích postojů a morálních vlastností;
- *rozvojově-vzdělávací funkce* – získávání vědomostí, dovedností nebo návyků, celoživotní proces učení;
- *sociální funkce* – je výrazná hlavně u mladých lidí. Jde o společné sdílení volnočasových aktivit, které napomáhá k vytváření sociálních vazeb a kompetencí i komunikačních dovedností (Pávková, 1999, s. 40).

3.6. Vlivy působící na způsob trávení volného času

Osobnost každého jedince se formuje během celého jeho života a je ovlivňována celou řadou faktorů. Těmito faktory jsou např. vrozené předpoklady, ale zejména sociální prostředí, do něhož se narodíme. Svým působením a výchovou totiž rodina zásadním způsobem utváří naši osobnost. Je tedy zřejmé, že zde čerpáme i předpoklady pro trávení našeho volného času (tamtéž).

3.6.1. Vliv rodiny

Jak bylo uvedeno v předcházejících kapitolách, rodina a výchova v rodině hraje v životě a v osobnostním vývoji každého jedince velmi důležitou roli. Týká se to také problematiky volného času a jeho využití. Prvotní volba volnočasových aktivit bývá v dětství často do velké míry závislá na rodičích. Rodiče jsou pro své potomky primárními vzory, které pro ně formují pohled na svět, vychází z nich základ jejich vlastního životního stylu a také využívání volného času. Způsoby předávání formování vztahu k volnému času a volnočasovým aktivitám se zabývá například Pávková (1999), podle níž jsou pro tuto oblast zásadní následující faktory:

- jaký je typ rodiny, v níž dítě vyrůstá,
- jaký je způsob soužití v rodině,
- jaká je velikost rodiny,

- jestli je rodina otevřená nebo spíše uzavřená,
- jaký je počet potomků,
- jaké je pohlaví potomků,
- jaký je věk rodičů a potomků,
- a v neposlední řadě jaký je výchovný styl v rodině.

V zájmech a volbě volnočasových aktivit jsou podle Pávkové (tamtéž, s. 45 – 46) klíčovými faktory míra tolerance v rodině, význam jaký jim je přikládán, ale také výše finančních prostředků, které jsou rodiče ochotni investovat do koníčků a volnočasových aktivit obecně jak u sebe tak u svých dětí.

Podle Hofbauera (2004) jsou ideálem smysluplné a rozmanité volnočasové aktivity jak v rámci rodiny, tak i mimo ni (např. ve škole), v zájmových a sportovních kroužcích a skupinách. Důležitý je v této oblasti citlivý přístup, dobrovolnost volnočasových aktivit a zájem celé rodiny, což jsou faktory, které posilují rodinné a obecně mezilidské vazby. Rodiče mohou zastávat úlohu těch, kteří inspirují a pomáhají zájmy svých dětí uskutečňovat. Rodiče své potomky vědomky i nevědomky učí, jak přistupovat k volnočasovým aktivitám a tím jim vštěpují principy, které později mohou uplatňovat ve vlastních rodinách. Působení v této oblasti může mít podobu následujících prostředků:

1) Nápodoba a reprodukce. Jde o způsoby chování rodičů v jejich volném čase, u kterých je dítě přítomno a vnímá je. Může se jednat o pozitivní (žádoucí) nápodobu, např. u takových aktivit, které podporují společné zážitky, jako společenské hry, návštěvy kulturních akcí, setkávání se s příbuzenstvem a s přáteli aj., ale i o negativní nápodobu, při níž se vlivem sociálního učení mohou předávat konzumní postoje k volnému času, nicnedělání nebo dokonce patologické aktivity.

2) Uskutečňování zájmových činností dětí v rodině. Zde může jít o individuální nebo společenské aktivity, přičemž je poměrně častým jevem, že dítě pokračuje ve stejných zájmových, sportovních či uměleckých aktivitách, jakými se zabýval některý z jeho rodičů, případně oba rodiče. Takové zájmová aktivita může nalézt i další alternativní možnosti rozvoje prostřednictvím potomka.

Zvýšenou pozornost a reakce na zájmy a talenty dětí mohou zajistit především rodiče, kteří mají nejlepší představu o schopnostech a nadání svých dětí. Rodiče by tedy měli svým potomkům pomáhat v realizaci jejich zájmů a podporovat jejich rozvoj v oblastech, kdy volný čas překračuje rámec rodiny. Tyto faktory působí na přístup jedince k volnému času, vlastním koníčkům a volnočasovým aktivitám a jsou dílčí součástí socializačního procesu. Vzorce chování pro oblast volného času mohou a nemusí být dítětem přijaty, může je uskutečňovat plynule anebo naopak rozporně. Pro všechny uvedené skutečnosti je zásadní dostatečné množství volného času, který jsou rodiče svým potomkům ochotni věnovat. (Hofbauer, 2004, s. 60 - 62).

Nepochopení zájmům dítěte může vést k negativním až patologickým jevům, jakými jsou např. drogová závislost, alkoholismus, kouření, kriminalita, patologické hráčství, negativní vliv virtuálního světa (PC hry, televize), záškoláctví, šikana, agrese, vandalismus, rasismus, xenofobie atd.

3.6.2. Vliv školy

Vzhledem ke skutečnosti, že rodina dnes již spolu netráví tolik času, jako tomu bylo dříve, řadu jejích funkcí převzala škola nebo jiné výchovné instituce. Škola je tedy dalším činitelem, který má vedle rodiny významný vliv na trávení volného času dětí. U té se předpokládá, že bude dětem během školního roku (např. formou školních zájmových kroužků, družiny apod.) nápomocna právě s využitím jejich volného času a zejména vytvoří takové podmínky, které dítěti dopomohou k nejvhodnějšímu společenskému uplatnění. Podle Hofbauera (2004) by škola měla plnit jak funkci vzdělávací, tak výchovnou, kulturní, sociálně-preventivní, zdravotní (regenerační a relaxační), oddechovou a kompenzační. Ve spolupráci s rodiči a institucemi volného času by je měla smysluplně směřovat a rozvíjet jejich zájmy v individuálních oblastech života. Výchovně vzdělávacími institucemi jsou např. různá zařízení pro děti a mládež (např. domy dětí a mládeže, školní družiny) s nabídkou širokého spektra pravidelných zájmových činností, např. kroužků, a to jak sportovních, tak tvůrčích či intelektuálních.

3.6.3. Další podstatné vlivy působící na trávení volného času

Způsob trávení volného času však neovlivňuje jen rodina nebo škola. Velmi výrazně působí na podobu trávení volného času vrstevnické skupiny, obzvláště v určitých obdobích dospívání, kdy to, jak budeme trávit volný čas, značně závisí na typu dané skupiny. Mám za to, že každý rodič se v určitých chvílích obává rizik, která tyto skupiny mohou představovat (patologické jevy). Všeobecně je však vrstevnická skupina považována za významný prvek zdravého vývoje jednotlivce.

Dalším nepochybně výrazným činitelem ovlivňujícím způsob trávení volného času jsou hromadné sdělovací prostředky – televize, rozhlas, filmy, pohádky, jež jsou součástí našich každodenních životů. Zejména se to týká velmi rychle se rozvíjejících elektronických médií – informačních technologií, komunikačních technologií a především internetu, který je v dnešní době fenoménem. Za negativní lze považovat skutečnost, že média často zcela vyplňují volný čas nejen dětí, ale i dospělých. Zároveň pro děti představují velké riziko snadné šíření materiálů spojených s násilím, agresí či pornografií. V tomto ohledu by jistě měla dostatečným způsobem zakročit rodina a trávení volného času spojeného s médii redukovat.

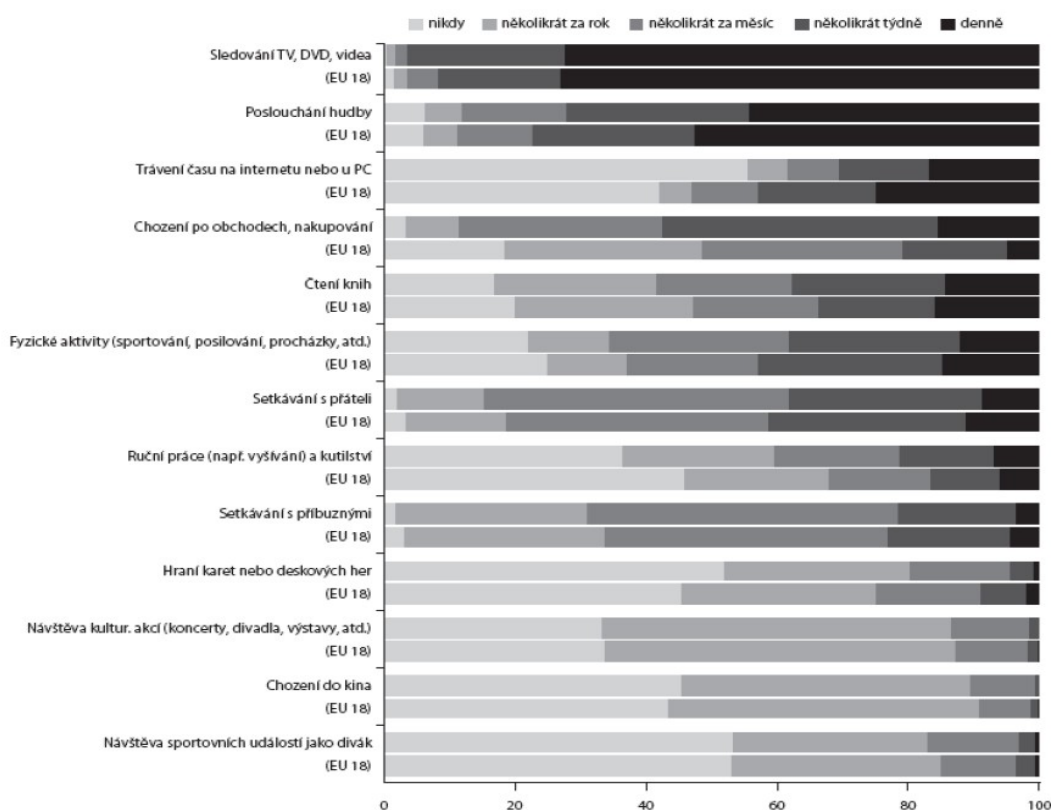
3.7. Prožívání volného času a motivace k jeho trávení

„Rozmanité činnosti ve volném čase mohou mít totožnou kvalitativní prožitkovou hodnotu, ale i naopak, volnočasové aktivity vzhledem k typu osobnosti a ve vhodné situaci mohou vykazovat rozdílnou kvalitu prožitku.“ (Vážanský, 1992, s. 35). Tedy to, co jednoho uspokojuje, druhého nudí a naopak, neboť způsoby trávení volného času se u každého z nás liší, stejně jako čas, který volnému času věnujeme. Důležitým faktorem, který nelze opomenout a který významným způsobem ovlivňuje přístup k volnočasovým aktivitám a nakonec i samotné prožití volného času, jsou charakterové rysy každého z nás. V neposlední řadě záleží na prostředí, ve kterém žijeme, nebo pracujeme, tedy na prostředí, které nás obklopuje v soukromém i profesním životě.

Stejně jako prožívání volného času je jeho důležitou součástí rovněž motivace k jeho trávení. Z jakého důvodu realizujeme právě tuto aktivitu a co nás k ní přivedlo? Volnočasová motivace je závislá na řadě faktorů, např. v jakém životním období se člověk právě nachází, k jaké sociální skupině přísluší apod. (Vážanský, 1992).

3.8. Nejčastější volnočasové aktivity současných obyvatel ČR

V roce 2007 byl proveden mezinárodní komparativní výzkumu ISSP, který zkoumal složení volnočasových aktivit v České republice ve srovnání s ostatními zeměmi EU. Vyplývá z něj mimo jiné i třináct nejrozšířenějších volnočasových aktivit. Graf s přehledem procentuálního složení volnočasových činností v ČR a 18 evropských zemích v roce 2007 vypadá takto (Šafr, Patočková, 2010, s. 3):

Zdroj: ISSP 2007, N pro EU 18 = 22016, N pro ČR = 1180 (listwise, nevážená data).
Poznámka: V prvním řádku je vždy údaj pro ČR, v druhém pro evropské země (18).

Dle výše uvedeného průzkumu trávíme nejčastěji čas před televizí (denně sleduje TV 72 % obyvatel ČR), další častou činností je poslech hudby (denně poslouchá hudbu 44 % obyvatel ČR). Nejrozšířenějšími aktivitami, kterými se věnujeme takřikajíc denně, dále patří komunikace prostřednictvím internetu, prohlížení webových stránek, hraní her a podobné činnosti na počítači (17 %), nakupování (15 %), četba knih (14 %) a sportování, případně procházky (12 %). Poněkud méně častými činnostmi pak jsou návštěvy kulturních akcí – např. koncerty, divadla, výstavy apod., chůze do kina či návštěvy sportovních událostí. Na základě srovnání s evropským průměrem pak lze

konstatovat, že Češi tráví mnohem více času nakupováním, větší měrou se věnují ručním pracím a kutilství, nepatrně více času tráví četbou knih, na druhé straně tráví výrazně méně času u počítače a na internetu, méně poslouchají hudbu, méně sportují či chodí do kina a poskrovnu hrají karty či deskové hry (Šafr, Patočková, 2010, s. 3-4).

SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI

Teoretická část bakalářské práce se zabývala problematikou rodiny, výchovných stylů a volného času, které jsou pro zkoumané téma klíčové. Kapitola RODINA přiblížila náhledy na vývoj a funkce rodiny ve společnosti i v životě jedince, následující kapitola VÝCHOVNÉ STYLKY se věnovala některým teoretickým přístupům k výchově v rámci rodiny. V kapitole VOLNÝ ČAS byla objasněna pozice a funkce volného času v životě člověka a rodiny a i některé jeho klasifikace.

Hlavním cílem teoretické části práce bylo na základě odborné literatury charakterizovat rodinu, výchovu a v jejím rámci i fenomén volného času a zasadit je do širších souvislostí, a to před tím, než se zaměříme na konkrétní výzkum.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

4. METODOLOGIE VÝZKUMU

4.1. Téma výzkumu

Téma výzkumu je zaměřeno na problematiku vlivu rodiny na volnočasové aktivity jejích členů. Výzkum je orientován na jednu určitou rodinu sestávající ze dvou generací rodičů a předmětem mého zájmu je především to, jakým způsobem v konkrétní rodině dochází k mezigeneračnímu přenosu činností, kterými její členové tráví volný čas a co konkrétně se ve vybrané rodině v oblasti volnočasových aktivit přeneslo z rodičů na potomky. Ve výzkumu jde zároveň o zachycení podobností mezi tím, jak volný čas tráví členové prokreační rodiny a tím, jak jej trávily orientační rodiny rodičů, jak rodiče z prokreační rodiny vnímají vliv svých orientačních rodin na vlastní volnočasové aktivity v dětství i v dospělosti a jak reflektují činnosti, kterými volný čas vyplňovali jejich rodiče. Podobně je dán ve výzkumu prostor i náhledu prarodičů na volnočasové aktivity svých potomků a vnoučat.

4.2. Výzkumný problém

Jako výzkumný problém jsem zvolila mezigenerační přenos volnočasových aktivit z dnešních prarodičů na jejich potomky, kteří jsou dnes již sami rodiči a mohou tak problematiku reflektovat i na vlastním výchovném stylu vůči svým dětem.

4.3. Stanovení výzkumných otázek, cíl výzkumu

Výzkumnou otázku charakterizují Strauss s Corbinovou jako „výrok, který identifikuje zkoumaný jev. Tento výrok říká, na co přesně se chceme zaměřit a co chceme o daném předmětu vědět.“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 24).

Cílem mého výzkumu bude zodpovězení následující základní výzkumné otázky a dalších doplňujících výzkumných otázek:

Základní výzkumná otázka:

Co se ve vybrané rodině v oblasti volnočasových aktivit přeneslo z rodičů na potomky?

Doplňující výzkumné otázky:

- Jaké lze najít podobnosti mezi tím, jak tráví společný volný čas prokreační rodina a tím, jak tento čas trávily orientační rodiny rodičů?
- Jak se v prokreační rodině odráží zkušenost rodičů s tím, jak se v jejich orientačních rodinách nakládalo s volným časem?

4.4. Výzkumná metoda

Jako výzkumnou strategii pro zodpovězení výzkumných otázek jsem zvolila kvalitativní přístup. Velký sociologický slovník (1996) jej klade do protikladu ke kvantitativnímu, přičemž jako zásadní rozdíl uvádí využívání specifických technik umožňujících náhled a porozumění. Obě metody však nelze striktně oddělovat, neboť údaje vzešlé z kvalitativního výzkumu mnohdy doplňují a dokreslují výsledky výzkumu kvantitativního.

Strauss s Corbinovou (1999, s. 10) kvalitativní výzkum definují jako takový výzkum, „jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace“, přičemž záměrem je porozumět podstatě jevů, o nichž toho zatím moc nevíme. Jiní badatelé, např. Švaříček a Šed'ová (2007, s. 17), definují kvalitativní výzkum jako proces, který zkoumá jevy a problémy za účelem zachycení komplexního obrazu těchto jevů „založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu“. Vytváření vzorku, sběr dat, analýza a interpretace probíhají při kvalitativním výzkumu souběžně. Své hypotézy a závěry výzkumník následně přezkoumává a ověřuje, přičemž nové informace a souvislosti

mohou tvořit základ nové hypotézy. Podle Jana Hendla (2005) je kvalitativní výzkum možný při delším nebo intenzivnějším kontaktu s terénem či se situací jedince či skupiny, které výzkumník zkoumá v přirozeném prostředí. Jde o reflexi normální situace, každodennosti jednotlivců a skupin. Metodologie v kvalitativním výzkumu je přizpůsobována samotnému výzkumu.

Pro tuto výzkumnou strategii jsem se rozhodla proto, že mým cílem není posuzovat celou populaci nebo ověřovat již existující teorie, ale mým cílem je sledovat mezigenerační přenos aktivit, kterými tráví volný čas toliko členové vybrané rodiny, a jaký vliv má v této oblasti výchova. To je problém, který se vztahuje jen k této úzké skupině respondentů. Nejde tedy o generalizaci daných zjištění, ale o detailní pochopení problematiky zkoumaného jevu.

Jsem si vědoma toho, že zvolené téma není nové – byla již provedena řada studií zaměřených na strukturu volnočasových aktivit, ať už v prostředí rodiny nebo například v prostředí škol. V diplomových pracích, do kterých jsem měla možnost nahlédnout (Boubínová, 2012; Pecinová, 2010), však byly pro zkoumání využity kvantitativní metody a postupy, zejména dotazníky. Z výzkumů zabývajících se tématem volného času a způsobů jeho trávení lze uvést např. mezinárodní komparativní výzkum ISSP (Šafr, Patočková, 2010), který byl zmíněn v teoretické části práce, dále anketu Agentury STEM/MARK z roku 2007, která poskytla konkrétní informace o tom, jak tráví volný čas české rodiny s dětmi, jehož výsledky jsou dostupné na internetu. Dotazníky sice umožňují obecněji platný přehled, ale nemají možnost zachytit detaily, které podávají komplexnější obraz, byť platný jen pro úzkou skupinu respondentů. I proto jsem zvolila výzkumnou strategii, jak uvedeno výše. Důležité je získat od respondentů, příbuzných z jedné širší rodiny, podrobný popis zkoumaných skutečností, přičemž jde o to, vyprávět celistvý „příběh“, v němž bude patrný jak celek, tak i jednotlivosti.

4.5. Technika sběru dat

K získání údajů souvisejících s rodinou, výchovnými styly či problematikou volného času je možné použít řadu metod. Patří mezi ně rozhovor, dotazník nebo pozorování, přičemž každá z těchto metod má jak své výhody, tak i nevýhody, jak uvádí Čáp (1996). Jednotlivé metody lze aplikovat jak na rodiče, tak na děti, avšak nejlepším řešením je dle Čápa (tamtéž) kombinace dat získaných jak od rodičů, tak dětí. Jelikož

výzkumný vzorek mého výzkumu byl složen jak z generace rodičovské, tak generace prarodičovské, bylo možné i v mém případě výpovědi obou generací srovnávat.

Postupy používané v kvalitativním výzkumu k získání dat můžeme rozdělit do dvou skupin: - dotazovací metody,
- pozorovací metody.

Pro zodpovězení výzkumných otázek je zapotřebí zjistit příslušná data od rodičů z prokreační rodiny i rodičů z obou orientačních rodin, tzn. generace rodičů i prarodičů.

Vzhledem ke skutečnosti, že cílem mého výzkumu byla snaha získat informace osobního charakteru, které se mohu dozvědět jen od živých informátorů, zvolila jsem jako techniku sběru dat hloubkový rozhovor, tedy „nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 159). Tato metoda umožňuje výzkumníkovi zjistit, jak jednotliví respondenti vnímají a hodnotí určité dění (tamtéž).

Konkrétně jsem se rozhodla pro rozhovor polostrukturovaný, který je postaven na předem připraveném seznamu otázek a témat (tamtéž). Podle Jiřího Raichela (2009) je polostrukturovaný rozhovor částečně řízený rozhovor, pro který je potřeba mít připravené dané soubory otázek, které musí odeznít, avšak jejich pořadí se může měnit. Tazatel může znění otázek pozměnit na základě znalostí respondenta, může také pokládat doplňující otázky či některé zcela vynechat, pokud mu připadají nevhodné. Výhodou takového rozhovoru je možnost přizpůsobit se respondentům, případně otázky v průběhu rozhovoru ujasnit či klást otázky doplňující. Informátorovi poskytuje určitý prostor pro vlastní vyjádření, případně odbočení od vymezené struktury rozhovoru podle konkrétní situace (Vaňková, 2009/2010). Nadto osobní kontakt s respondentem může poskytnout mnohem komplexnější informace. Na druhé straně je však třeba zmínit i jeho nevýhody. Mezi ně patří zejména jejich obtížnost a časová náročnost. Důležitá je rovněž výzkumníkova schopnost klást otázky a naslouchat, jeho schopnost improvizace a v neposlední řadě schopnost vzbudit potřebnou důvěru. Při zobecňování výsledků pak často vznikají obtíže, neboť výsledky jsou snadno ovlivnitelné výzkumníkem a jeho preferencemi (Hendl, 2005).

Vhodnost metody a její validita je zabezpečována zaznamenáním autentických výroků respondentů v co nejvyšší míře a dále např. popisem prostředí.

4.6. Volba výzkumného vzorku

Problematika výběru výzkumného vzorku hraje při jakémkoliv výzkumu významnou roli. Vzorek v kvalitativním výzkumu nezastupuje populaci jednotlivců, ale problém, tzn., že zde nejde o dodržení určité strategie výběru za účelem reprezentativity získaných dat. Výzkumný vzorek volíme tak, aby reprezentoval určitá zvolená kritéria. Pro výběr vzorku svého průzkumu jsem tedy použila strategii záměrného (účelového) výběru, kterou lze popsat jako: „takový postup, kdy cíleně vyhledáváme účastníky podle jejich určitých vlastností. Kritériem výběru je právě vybraná (určená) vlastnost (či projev této vlastnosti) nebo stav.“ (Mioviský, 2006, s. 135). Kritéria výběru výzkumného vzorku, tj. rodiny respondentů, byly následující:

- 1) Musí jít o rodinu, v níž mají matka i otec z prokreační rodiny oba rodiče ze svých rodin orientačních.
- 2) V prokreační rodině musí být alespoň jedno dítě.
- 3) Všichni respondenti, tj. matka a otec z prokreační rodiny, oba rodiče z orientační rodiny matky a oba rodiče z orientační rodiny otce, souhlasí s rozhovorem.
- 4) Všichni respondenti souhlasí s audio nahrávkou rozhovoru.
- 5) Všichni respondenti souhlasí, že se jejich odpovědi stanou součástí výzkumu a budou prezentovány v bakalářské práci tazatelky.

Při hledání jsem volila vhodné případy, tzv. „dobře dostupné respondenty“, jak je charakterizují Švaříček a Šed'ová (2007), přičemž základním předpokladem výběru byl souhlas všech jejích členů. Vzorek tvořila rodina z Chomutova, kterou lze z hlediska sociální vrstvy zařadit do střední třídy. Měla jsem vytipované tři vhodné rodiny ze svého okolí, z nichž jsem vždy znala blíže alespoň jednoho z jejích členů. Rodina, kterou jsem oslovila jako první, prostřednictvím matky z prarodičovské generace, však s výzkumem po dohodě mezi jejími členy nesouhlasila. Další, na koho jsem se obrátila, byla matka mladší generace rodičů druhé vytipované rodiny, která je mou známou. Tato rodina s výzkumem souhlasila a oslovená žena při plánování rozhovorů s dalšími respondenty zastávala roli „gatekeepera“ (tamtéž) – působila jako zprostředkovatelka. Výzkumný vzorek je ve výsledku tvořen šesti respondenty, jejichž stručný profil a biografické údaje jsou uvedeny v tabulce v následující kapitole. Každý z respondentů je

označen fiktivním křestním jménem. Velikost vzorku byla zvolena s ohledem na zvládnutelnost výzkumu v rámci bakalářské práce

Cílem kvalitativního výzkumu je danou problematiku co nejvíce specifikovat. Proto byla zvolena rodina, v níž je možné výzkumný problém sledovat napříč generacemi. Výběr vhodných respondentů závisel na kompletnosti obou rodin. Hledala jsem rodinu, v níž mají matka i otec z prokreační rodiny oba rodiče ze svých rodin orientačních. Zvolila jsem vhodnou rodinu z řad známých z mého okolí. Jak rodičovská, tak prarodičovská generace, zastávaly při mém výzkumu současně roli vychovávajících i vychovávaných. Takovýto vzorek jsem zvolila záměrně, jedním z mých cílů je totiž „zmapování“ zkoumaného tématu nejen z pohledu jich samotných, ale také z pohledu jejich rodičů. Nadto otázkami, které směřují k dětství generace prarodičů, je rovněž možné získat informace o jejich volnočasových aktivitách v roli dětí a výchovných stylech jejich vlastních rodičů. Případný přenos volnočasových aktivit a jejich vnímání jednotlivými členy rodin je tak možné zachytit v rozsahu dvou následných generací. Okrajově, bez účasti respondentů z praprarodičovské a nejmladší generace, pak můžeme zachytit i data vztahující se ke generaci třetí (rodiče prarodičů) a čtvrté (dítě rodičů z prokreační rodiny), která mohou doplnit širší kontext.

Během rozhovorů by se má role dala ve většině situací charakterizovat jako role „zasvěceného“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 76). Všechny dotazované jsem osobně znala ještě před přistoupením k samotným rozhovorům. Jednou z mých obav zpočátku bylo, že jednotliví respondenti nebudou chtít odpovídat na všechny připravené otázky. Tato obava se ale následně ukázala jako neopodstatněná.

Všechny respondenty jsem předem seznámila s předpokládanou délkou rozhovoru a ujistila je, že ať odpoví jakkoli, žádná z jejich odpovědí nebude „špatná“. Ještě před začátkem výzkumu jsem je také ujistila o anonymitě výstupů z rozhovorů, a to podle mého názoru přispělo k jejich větší otevřenosti. Otevřenost a pravdivost výpovědí je při metodě rozhovoru vždy rizikem. Všechny účastníky výzkumu však znám, mladší generaci lépe, a vzhledem k tomu, že pocházejí z nedalekého okolí a část skutečností uváděných v rozhovorech (kroužky dítěte, rodinné sportovní aktivity) mohou sama potvrdit, lze předpokládat pravdivost výpovědí všech zúčastněných respondentů.

Na tomto místě je znovu třeba podotknout, že výzkum v rámci mé bakalářské práce se týká pouze jedné konkrétní rodiny. Hovoříme-li, například, o volnočasových aktivitách potomků, máme na mysli pouze potomky této rodiny. Stejně tak i výsledky, k nimž dojdeme, budou platné pouze na uvedenou rodinu. Odpověď na otázku: „Co se v

oblasti volnočasových aktivit přeneslo z rodičů na potomky?” tedy nebude platná pro rodiče a potomky obecně, ale pouze pro rodiče a potomky rodiny, která je předmětem výzkumu.

4.7. Rozhovory

4.7.1. Otázky pro rozhovory

Jakmile jsem si ujasnila výzkumné otázky, připravila jsem na jejich základě dvě varianty otázek pro rozhovory: jednu pro generaci rodičů a druhou pro generaci prarodičů. Ty jsem následně kladla respondentům.

Otázky pro mladší generaci rodičů:

- 1/ Zkus zavzpomínat na své dětství a na vztahy s rodiči, jak bys je charakterizoval/a?
- 2/ Měli jste nějak rozdělené práce v domácnosti?
- 3/ Kolik jsi měl/a volného času a co jsi ve volném čase dělal/a?
- 4/ Chodil/a jsi na nějaký kroužek?
- 5/ Kolik času jsi trávil/a s rodiči?
- 6/ Měli rodiče nějaký čas jen pro sebe?
- 7/ Kolik času jsi trávil/a s prarodiči?
- 8/ Když se zamyslíš nad tím, jak Tě vychovávali Tví rodiče, myslíš, že při výchově svého dítěte děláš něco stejně?
- 9/ Týká se to i trávení volného času?
- 10/ Vidíš rozdíly v tom, jak trávili volný čas Tví rodiče a Ty jako dospělý/á?
- 11/ Vidíš rozdíly v tom, jak jsi trávil/a volný čas jako dítě Ty, a jak ho tráví Tvé dítě dnes?
- 12/ Jak způsob, kterým Tě rodiče vychovávali, ovlivňoval Tvé aktivity ve volném čase v dětství a dospívání?
- 13/ Ovlivňuje způsob, kterým Tě rodiče vychovávali, Tvé aktivity ve volném čase v dospělosti?
- 14/ Máte domácí práce ve Vaší rodině nějak rozdělené?
- 15/ Kolik volného času má Tvé dítě a co ve svém volném čase dělá?

- 16/ Chodí Tvé dítě na nějaký kroužek?
- 17/ Co myslíš, že Tvé dítě nejvíc baví?
- 18/ Kolik času trávíš denně se svým dítětem?
- 19/ Kolik času trávíte se svým dítětem jako rodina?
- 20/ Kolik času tráví Tvé dítě s prarodiči?
- 21/ Kolik volného času máš sám/sama pro sebe?
- 22/ Co se týče výchovy Tvého dítěte a trávení volného času (jeho vlastního i společně tráveného), shodnete se s manželem/manželkou?

Otázky pro generaci prarodičů:

- 1/ Zkus/zkuste zavzpomínat na své dětství a na vztahy s rodiči, jak bys/byste je charakterizoval/a?
- 2/ Měli jste nějak rozdělené práce v domácnosti?
- 3/ Kolik jsi/jste měl/a volného času a co jsi/jste ve volném čase dělal/a?
- 4/ Kolik času jsi/jste trávil/a s rodiči?
- 5/ Měli rodiče nějaký čas jen pro sebe?
- 6/ Kolik času jsi/jste trávil/a s prarodiči?
- 7/ Když se zamyslíš/zamyslíte nad tím, jak Tě/Vás vychovávali Tví/Vaši rodiče, myslíš/myslíte, že jsi/jste při výchově vlastních dětí dělal/a něco stejně?
- 8/ Týká se to i trávení volného času?
- 9 Vidíš/vidíte rozdíly v tom, jak trávili volný čas Tví/Vaši rodiče a Ty/Vy jako dospělý/á?
- 10/ Vidíš/vidíte rozdíly v tom, jak jsi/jste trávil/a volný čas jako dítě Ty/Vy a jak ho trávily Tvé/Vaše děti, když jste žili ve společné domácnosti?
- 11/ Jak způsob, kterým Tě/Vás rodiče vychovávali, ovlivňoval Tvé/Vaše aktivity ve volném čase v dětství a dospívání?
- 12/ Ovlivnil způsob, kterým Tě/Vás rodiče vychovávali, Tvé/Vaše aktivity ve volném čase v dospělosti?
- 13/ Měli jste domácí práce v rodině nějak rozdělené?
- 14/ Kolik volného času měly Tvé/Vaše děti a co ve svém volném čase dělaly?
- 15/ Chodily Tvé/Vaše děti na nějaký kroužek?
- 16/ Co myslíš/myslíte, že je nejvíc bavilo?
- 17/ Kolik času jsi/jste trávil/a denně se svými dětmi?

- 18/ Kolik času jste trávili se svými dětmi společně jako rodina?
- 19/ Kolik volného času jsi/jste měl/a sama pro sebe?
- 20/ Kolik času trávily Tvé/Vaše děti s prarodiči?
- 21/ Co se týče výchovy Vašich dětí a trávení volného času (jejich vlastního i společně tráveného), shodli se s manželem/manželkou?
- 22/ Když se ohlédneš/ohlédnete a zamyslíš/zamyslíte nad výchovou svých dětí, je něco, co bys/byste dnes udělal/a jinak?
- 23/ Kolik času trávíš/trávíte se svými vnoučaty?
- 24/ Myslíš/myslíte, že Tvé/Vaše děti vychovávají své děti obdobně, jako byli vychovávaní sami nebo dělají něco jinak? Snažíš/snažíte se jim v souvislosti s výchovou radit nebo to necháváš/necháváte na nich?

4.8. Etické otázky výzkumu

Zásadní roli ve společenskovedním výzkumu hraje i jeho etická stránka, proto je při výzkumu nezbytné dodržovat etická pravidla. Všechny aktéry svého projektu jsem proto předem řádně seznámila s tématem a cílem mého výzkumu i s jeho předpokládaným průběhem. Následně jsem respondenty požádala o výslovný souhlas s účastí na výzkumném projektu, jakož i o souhlas s pořízením záznamu rozhovorů na diktafon. Důležitým předpokladem jakéhokoliv výzkumu je rovněž zachování soukromí dotazovaných osob, jejich anonymity a důvěrnosti pořízených dat. Proto jsem každému z dotazovaných zdůraznila, že účast na výzkumu je zcela anonymní a v rámci zachování anonymity nebudou použita jejich skutečná jména. Za tímto účelem byl každému z respondentů přidělen pseudonym, jiné křestní jméno, než jejich vlastní. Současně jsem se zavázala, že veškeré pořízené záznamy budou sloužit pouze pro účely mé bakalářské práce, že je nikde nezveřejním a zabráním jejich zneužití. Účast na výzkumu byla zcela dobrovolná, všichni účastníci měli možnost okamžitého přerušování rozhovoru, popřípadě úplného odstoupení z projektu (Hendl, 2005).

4.9. Analýza dat

Vzhledem ke kvalitativní povaze výzkumu může být analýza prováděna již v průběhu výzkumu, počínaje prvním zrealizovaným rozhovorem. Jednotlivé rozhovory

jsem nahrávala na diktafon ve svém mobilním telefonu. Audio nahrávky jsem následně přepisovala do textové podoby, aby byly pro pozdější analýzu co nejpřehlednější. Technikou přepisu byla doslovná transkripce. Šlo sice o časově náročný proces, který ovšem zajistil zachycení všech podstatných informací pro pozdější analýzu. Přepis nebyl stylisticky upravován a ani „převáděn“ do spisovného jazyka. Přepis zajišťuje, že při hodnocení rozhovorů nedojde k vynechání žádných důležitých dat.

Když jsem dokončila rozhovory se všemi respondenty, převedla je do textové podoby a získala tak potřebná data, mohla jsem přistoupit k další fázi výzkumu, zpracování jeho výsledků. Získaná data o volnočasových aktivitách a výchovných stylech v prokreační rodině a v rodinách orientačních bylo potřeba zpracovat. Jako nejvhodnější se v tomto případě jeví dva postupy, analýza a syntéza. Další obecně používanou metodou je komparace.

Analýza představuje takový postup při zkoumání jevů, při kterém se celek rozkládá na jednotlivé části. Konkrétně byla při zpracování výsledků výzkumu použita analýza obsahová, která se obecně používá k vyhodnocování obsahu komunikace.

Syntéza představuje postup, který na analýzu navazuje. Jde o zpětné složení nově zjištěných skutečností.

4.9.1. Obsahová analýza

Pro můj výzkum, pro vyhodnocení výzkumných dat, se obsahová analýza jeví jako nejvhodnější, používá se totiž ke zpracování otevřených otázek v kvalitativním výzkumu. Šlo o to rozložit, analyzovat a interpretovat výzkumná data z rozhovorů.

V obsahové analýze jde o prozkoumání obsahu pomocí vytvořené soustavy kategorií, v nichž je zjednodušeně vyjádřen předmět analýzy a určené jednotky měření. Zásadní roli hraje u obsahové analýzy vytváření kategorií (Kašparová, Komárková, Surynek, 2001, s. 132). Data, obsažená v rozhovorech vedla ke vzniku několika kategorií. Po jejich ujasnění bylo potřeba najít vztahy mezi těmito kategoriemi. Analýzu a třídění dat do kategorií jsem prováděla z textového přepisu rozhovorů s respondenty. Zkoumala jsem klíčová místa v textu, která obsahovala data potřebná pro zodpovězení výzkumných otázek. Text jsem dále členila na obsahové jednotky, které potom sloužily jako základ pro vytvoření jednotlivých kategorií. Při organizaci dat do kategorií jsem se držela následujících pravidel:

- a) Kategorie je možné stanovit až po zpracování všech textů s rozhovory. Samozřejmě je však potřeba všimnout si již od počátku analýzy souvislostí mezi uváděnými daty.
- b) Je třeba mít na paměti povahu výzkumu – kategorie v něm určené se budou vztahovat jen na jednu konkrétní rodinu, která je předmětem výzkumu, nikoli na rodinu obecně.
- c) Všechny důležité obsahové jednotky mají být přiřazeny do příslušné kategorie.

4.9.2. Kódování

Pro analýzu výsledného přepisu jsem se rozhodla pro otevřené kódování. Kódováním chápeme operace, pomocí kterých se získaná data rozebírají, konceptualizují a následně jsou opět skládány, ale novými způsoby (Strauss, Corbinová, 1999). Jedná se o techniku, jež umožňuje nalézat pravidelnosti. Jako nejvhodnější analytický postup pro můj výzkum se mi jevil postup založený na segmentaci. Přepsaný rozhovor se při takovém postupu rozčlení na jednotlivé části – tematické jednotky – a ty jsou následně kódovány (označují se slovy, symboly, zkratkami atp).

Otevřené kódování dle Strausse a Corbinové (tamtéž) představuje proces rozebírání, prozkoumávání, pozorování, konceptualizace a kategorizace a jejím úkolem je označování a kategorizace pojmů důkladným zkoumáním získaných dat. Klíčovým termínem je pojem, kterým se pojmenovávají jednotlivé dále zkoumané jevy. Pojmy se dále seskupují do množin. Tento postup nazýváme kategorizací. Jednotlivé kategorie si může výzkumník pojmenovat dle vlastního uvážení. Opakující se jevy jsem si podle přítomnosti významných termínů nebo témat zvýrazňovala a podle nich jsem vytvářela pojmy. Na základě vzájemných vztahů mezi pojmy potom následovalo vytvoření kategorií.

V souvislosti se segmentací jsem si vědoma možného rizika ztráty kontextu, či případného odstranění informací významných pro zodpovězení výzkumné otázky, proto jsem postupy průběžně ověřovala.

Následující kapitoly se budou věnovat samotnému výzkumnému šetření.

5. VÝSLEDKY VÝZKUMU

V této části práce bude provedena analýza a interpretace dat získaných z rozhovorů a na základě výpovědí respondentů budou zodpovězeny výzkumné otázky.

5.1. Charakteristika výzkumného vzorku a průběh rozhovorů

Respondent/ka	Stručná charakteristika respondenta/respondentky
Iveta (prokreační rodina)	<ul style="list-style-type: none"> - matka – rodičovská generace - 37 let - vzdělání – vyučena - zaměstnání – vodohospodářská pracovníce - její orientační rodina bydlela ve městě - její prokreační rodina žije ve městě
Karel (prokreační rodina)	<ul style="list-style-type: none"> - otec – rodičovská generace - 38 let - vzdělání – vyučen - zaměstnání – automechanik - jeho orientační rodina bydlela zčásti mimo město (přehrada) a zčásti ve městě - jeho prokreační žije ve městě
Jiřina (orientační rodina 1)	<ul style="list-style-type: none"> - prarodičovská generace – matka Ivety - 60 let - vzdělání – vyučena - zaměstnání – v důchodu; dříve pracovala jako prodavačka - její orientační rodina bydlela na vesnici - její prokreační rodina bydlela ve městě - nyní žije na vesnici
Miloš (orientační rodina 1)	<ul style="list-style-type: none"> - prarodičovská generace – otec Ivety - 65 let - vzdělání – vyučen - zaměstnání – v důchodu; dříve pracoval na šachtě - jeho orientační rodina bydlela na vesnici - jeho prokreační rodina bydlela ve městě - nyní žije na vesnici
Valina (orientační rodina 2)	<ul style="list-style-type: none"> - prarodičovská generace – matka Karla - 70 let - vzdělání – vyučena - zaměstnání – v důchodu; dříve pracovala jako hrázná - její orientační rodina bydlela na vesnici - její prokreační rodina bydlela zčásti mimo město (přehrada) a zčásti ve městě - nyní žije ve městě
Josef (orientační rodina 2)	<ul style="list-style-type: none"> - prarodičovská generace – otec Karla - 72 let - vzdělání – vyučen - zaměstnání – v důchodu; dříve pracoval jako hrázný - jeho orientační rodina bydlela na vesnici - jeho prokreační rodina bydlela zčásti mimo město (přehrada) a zčásti ve městě - nyní žije ve městě

Rozhovory jsem uskutečnila nejprve s matkou z mladší generace rodičů – Ivetou, poté s jejími rodiči – Jiřinou a Milošem, následoval rozhovor s otcem z generace rodičů – Karlem a nakonec s jeho rodiči – Valinou a Josefem. Všechny rozhovory probíhaly v domácím prostředí respondentů, aby se mohli cítit uvolněněji a bezpečněji. Časové rozmezí se podle sdílnosti respondentů podstatně lišilo. Rozhovory trvaly v rozmezí cca 30 až 60 minut. Jak již bylo zmíněno výše, jednotlivé rozhovory byly nahrávány na diktafon a následně přepsány do textové podoby. Přepisy jednotlivých rozhovorů tvoří přílohy této práce.

5.2. Interpretace získaných dat

Data získaná z rozhovorů jsem nejdřív okódovala, tedy označovala jsem v textu pravidelné, opakující se jevy, kterým jsem následně přiřazovala pojmy. Tyto pojmy a jejich vzájemné vztahy mi pomohly vytvořit dvě kategorie a ke každé z nich i dvě podkategorie. S přispěním citací z odpovědí respondentů, které se vztahují k jednotlivým kategoriím, odpovím v následující kapitole na stanovené výzkumné otázky.

5.2.1. Kategorie: Volný čas

A/ Osobní volnočasové aktivity

Osobní volnočasové aktivity členů prokreační rodiny Ivety a Karla

Iveta

Iveta, dle svých slov, trávila svůj volný čas v **dětství** především **venku** s kamarády: „*Musely jsme čekat, až když přišel někdo z rodičů, no a pak jsme šly ven na celý odpoledne, to jsme většinou lítaly s holkama venku...*“

O výběru aktivit ve vlastním volném čase si mohla rozhodovat sama: „*...nikdy to nebylo tak, že bysme prostě něco nemohly, protože by nám to naši zakazovali. Ale taky nám nediktovali, že musíme (...) chodit do nějakých kroužků...*“

Její největším koníčkem v dětství a dospívání bylo **vaření**. Kroužek si vybrala si sama z nabídky základní školy a tato záliba jí zůstala i celé dospívání: „*... na základce jsem*

chodila na kroužek vaření. (...) jsem třeba pekla bábovky nebo různý pomazánky (...) pamatuju, že jsme dávali na sušenky ty pomazánky a měli jsme mejdan vlastně ve všední den.“

Na její zálibu ve vaření, kterou sdílela se svou sestrou, vzpomíná i její matka, Jiřina: „... byly hodně chválený, protože to jiný děti nedělaly, prostě dělaly různý pomazánky, studená kuchyně to byla jejich parketa. Takže to když sem chodila domu večer z práce, tak to byla večere na stole, třeba obložený chlebičky, anebo s tátou dělaly trička jako z pudinku. A pak když byly starší, tak často dělaly lívanečky, když už se nemusely tak dozorovat. Ale i když sem byla třeba v sobotu v práci, tak i vobědy připravovaly, třeba bramborová kaše a řízky, tak dovedly vobalit a tak.“

Nakonec se Iveta kuchařkou i vyučila.

V dospělosti jsou Ivetinými koníčky **ruční práce**, a zejména pravidelné **cvičení**: „...třeba ráda dělám ruční práce jako mamča...“

„A to pro mě jako hodně znamená, protože ať se děje, co se děje, tak já si prostě třikrát tejdně jdu zacvičit a chodim opravdu pravidelně.“

K pravidelnému **cvičení**, jako „své vlastní“ zájmové aktivitě dospěla po čase, kdy věnovala veškerý čas domácnosti a ostatním členům rodiny, což ji vyčerpávalo: „...bejvaly časy, kdy sem lítala jenom kolem kluků, jenomže pak jsem z toho měla hroznou ponorku, to sem si připadala jako služka, která musí navařit, uklidit, napéct, obskakovat kluky, aby měli vypráno, vyžehlino a nějak mi z toho začalo bejt jako ouvej, takže jsme si řekla dost a začala jsem pak chodit na to cvičení. (...) třikrát tejdně takhle chodim tři čtvrtě roku zpátky a hodně mi to teda prospívá, protože to je čas jenom pro mě. (...) Dřív jsem měla tak jedou za dva měsíce asi hodinu u kadeřnice, a to jsem měla ještě Ondráška sebou, takže dřív jsem žádněj vyloženě svůj čas neměla.“

Karel

V dětství a dospívání si mohl Karel volný čas organizovat sám: „Sem přijel domu, šel sem do pokojíku, připravil si do školy a pak sem šel lítat ven. To sem hlavně jezdil na kole, nic jinýho jako nebylo. Pak sem měl toho fichtla, takže sem se hrabal v těch motorech... (smích).“

Jeho otec Josef podotýká, že Karel i jeho sestry měli v dětství oproti němu více volného času a nemusel tolik pomáhat v domácnosti.

Svého největšího koníčka, **práci s auty a motory**, kterou Karel trávil čas rád už od dětství, vykonává **v dospělosti** jako zaměstnání. Je u něj tedy těžké oddělit pracovní a

volný čas. Karel sám říká: „*No tak tu dílnu mam asi v podstatě jako koníček, to je takový skloubený, no.*“

Jak zavzpomínala Valina, tato záliba byla u Karla intenzivní už od malička: „*No a Kájík, ten už ve třech letech to sme věděli, že bude automechanik. Ten už tu svoji štyrkolku šlapací si dával na hever a už to opravoval, takže tam už bylo vidět hned, co bude dělat.*“

Otec, s nímž tuto aktivitu později sdílel, ale Karla do dílny začal pouštět, až když povyrostl: „*No ale to manžel neměl moc rád u garáže, když tam měl Káju jako malýho. Sem mu vždycky říkala, vem si tam toho kluka, protože to on vždycky přišel do kuchyně, Kájík tam plech, mouku, autíčko a dělal koleje, že jo byl malej – čtyry, pět roků (...) to se bál, aby mu tam někam nevlez, aby se mu něco nestalo, že jo a taky chtěl mít svůj klid (smích).*“ (rozhovor s Valinou)

Ondřej

Velkou zálibou syna prokreační rodiny Ondřeje je podle Ivetina vyjádření **hraní her na PC a playstationu**. Ondra chodí často ven s kamarády – podle hodnocení Ivety méně než ona v jeho věku: „*Ondra teda taky chodí ven, ale já sem byla furt v luftě. (...) Když je hezký počasí, tak je s kamarádama venku a musím říct, že teda za Ondrou i teda chodí hodně kamarádi k nám. Neříkám, že teda denně, ale minimálně dvakrát v tejdnu tady něktej kamarád je.*“

Dalším Ondřejovým koníčkem je **čtení**, baví ho více, než jeho rodiče v jeho věku: „*Ondra víc čte, to mě nebavilo.*“ (rozhovor s Ivetou)

Ze sportovních aktivit zmiňuje Iveta Ondřejovy kroužky: „*A chodí na ty sportovní kroužky, to já sem nechodila na žádnéj.*“

Jak Iveta naznačila, nejoblíbenější je u syna dlouhodobě **florbal**, který si sám vybral ze školní nabídky: „*...tak jsem říkala, tak si najdi jinej kroužek, nějakou zábavu, tak přišel s tím, že by chtěl hrát florbal. A to si dokonce i sám si to vyplnil tu přihlášku a sám si to i zaplatil. Dostal peníze na obědy, a aby ho přijali, tak místo obědů si zaplatil kroužek a pak nám to teprve oznámil. (...) tam se vyřádí s kámošema, (...) chodí vlastně i ven s tou florbalkou...*“

Jeho nejaktuálnější zálibou jsou **motokáry**: „*Ty motokáry ho bavěj, protože tam vlastně tráví čas s taťkou. A to má vlastně taťku jenom sám pro sebe a oni si sou docela vzácný časově, protože Karel opravdu přes ten tejden, jak jde z práce do práce, tak na něj čas*

nemá, takže tam si myslím, že má... že si toho tátu urve pro sebe, tak to má rád.“
(rozhovor s Ivetou)

Určitou dobu Ondřej navštěvoval ještě další **sportovní** kroužek: „...ještě chodil na ty sportovky, a to chodil dvakrát v tejdnu. A to bylo docela časově náročný, protože tři dny v tejdnu měl odpoledne kroužky. Takže to šla stranou škola, takže jsme to museli zredukovat.“ (rozhovor s Ivetou)

Mezi činnosti, ke kterým Ondřej tíhne, patří i **vaření**. Většinou se pojí ke společně tráveným chvílím s maminkou a s babičkou: „*Nebo spolu vaříme, Ondru baví vařit, takže spolu vaříme a u toho kecáme, no. My jsme taková upovídaná familie...*“ (rozhovor s Ivetou)

Spíše na podnět Ivety navštěvoval do 4. třídy ZŠ výtvarný kroužek v LŠU, ten ho už ale v současné době přestal bavit: „... než aby seděl v učebně a maloval dvě hodiny v tejdnu, tak pak už jako přemlouval, že nechce chodit, tak jsem říkala, tak si najdi jinej kroužek, nějakou zábavu, tak přišel s tím, že by chtěl hrát florbal.“ (rozhovor s Ivetou)

Osobní volnočasové aktivity rodičů z orientační rodiny Ivety

Jiřina – matka Ivety

Jako nejvýraznější zálibu během dětství a dospívání zmiňuje **šití a háčkování**: „... ten můj volnej čas to bylo to moje šitíčko a háčkování.“

Tuto volnočasovou aktivitu sdílela i se svou sestrou. Zábava měla zároveň i praktické využití – udržování módních trendů ve vlastním oblékání: „... když se začaly nosit zvonový kalhoty, jakože kalhoty se nenosily, obecně se jako u holek nepěstovaly, no mamka řekla, že nám je neušije, tak my sme si se ségrou šetřily do pokladničky na látku, nakoupily sme si tu látku a ušily sme si ty kalhoty než přišla maminka z práce, takže vona nemohla s tím nic dělat... vyhazovat se u nás nesmělo, takže my sme chodily se ségrou ve zvonovejch kalhotech a od tý doby sme si začaly šít samy... No nechtěla nám je ušít, tak sme si je ušily sami, no. Vona nám sice řekla, že vypadáme jak strašidla, ale my sme nebyly blbý, že jo, sme si tenkrát z tý módy z časopisu, co si máma kupovala, tak sme si ty stříhy z toho dovedly udělat, jo... ségra měla béžový, si pamatuju, a já takový jakoby petrolejový.“

Miloš – otec Ivety

K volnému času v dětství si Miloš vybavuje jen pár epizod z **běhání venku s kamarády**, které se dají nazvat uličnictvím: „... sme ještě našli samopal, ty trubičky se střelným prachem, no teď když si na to vzpomenu, tak to bylo vo hubu, no to víš, my sme se nadělali kravin. Sme třeba chodili střílet potkany vzduchovkou do kanálů, no a jednou sem tam zapomněl bráchu, to mu byly asi čtyři a máma pak na mě: kde máš bráchu, vždyť si ho měl hlídat.... (smích). To ani tátovi neřekla, to kdyby věděl...“

Volný čas měl ale limitovaný na minimum, a to kvůli povinnostem, které členům rodiny (a Milošovi zejména) „předepisoval“ otec: „Sem přišel domu a měl sem napsáno, co musím, sem se musel postarat o bráchu, o ségru... ohřát jim jídlo, třeba který sem den předtím uvařil, jo. To já sem se o ně staral. Taky pro bráchu do školky, pro ségru do družiny, vlastně já sem dělal mámu potom.“

Milošovou životní zálibou po celou dospělost je podle jeho slov a vyprávění Ivety **práce v domácí dílničce**: „No já sem měl dílnu doma ve skříni... (...) Takže takovej sem měl koníček, vlastně do dneška, teď už mám pořádnou dílnu...“ (rozhovor s Milošem)

Jako další svůj koníček zmiňuje Miloš **kuželky**: „No a celej život hraju ty kuželky, no to je můj kůň velkej.“

Osobní volnočasové aktivity rodičů a babičky orientační rodiny Jiřiny

Matka Jiřiny

Matka Jiřiny ve volném čase nejráději **šila**.

Otec Jiřiny

Ze vzpomínek Jiřiny vyplývá, že největší zálibou jejího otce byla **myslivost**: „Tatínek miloval myslivost, a jak bych řekla, byl to jeho „dostihovej kůň“... řekla bych, že to byla velká zašívárna vod něj...“

Volný čas svých rodičů a specifika volného času na venkově jejího dětství komentuje Jiřina ve smyslu, že na vlastní koníčky mnoho času obecně nebylo: „... jednak toho využití tenkrát nebylo tolik a navíc, na tý vesnici se fakt žije jinak... a hlavně dřív toho bylo víc, naši měli i dobytek, takže jim na nějaký koníčky už moc času nezbejvalo.“

Jiřina babička z otcovy strany

Vedle rodičů Jiřina vzpomíná na prázdniny strávené u prarodičů a na svéráznou turistickou zálibu **babičky** z otcovy strany, kterou bylo **cestování luxusním vlakem**: „... naše babička byla taková turistka, ona byla správná, na to mam hezký vzpomínky, babička prostě usoudila, že najednou pojedou na návštěvu, bez varování... prostě najednou se sbalila... (smích). A to někdy jezdila rychlíkem Vindobona, mezinárodním rychlíkem z Vídně, to bylo všechno v sametu, ten jezdil přes Vary a pak do Německa, jinak jezdila samozřejmě dřevákem, že jo, ale občas tou Vindobonou.“

Osobní volnočasové aktivity rodičů z orientační rodiny Miloše

Matka Miloše

Matka neměla podle Milošových vzpomínek **žádné** výrazné volnočasové aktivity – vybavuje si pouze čas, který věnovala práci.

Otec Miloše

Otec se intenzivně věnoval **myslivosti**. Odpoledne vyžadoval klid na **odpočinek**: „... přišel domu a to se nesmělo ani špitnout...“

Osobní volnočasové aktivity rodičů z orientační rodiny Karla

Valina - Karlova matka

Vlastní volnočasové aktivity si Valina v dětství určovala sama, rodiče jí do výběru nezasahovali. Vliv na její možnosti měla izolace rodiny kvůli místu bydliště a také nedostatek peněz. Zábavu si Valina nacházela sama: „No hlavně nebyly peníze... a nebyla možnost od nás někam chodit, takže sem musela se zabavit sama.“

Valininy vzpomínky na dětství jsou pozitivní, ráda vzpomíná na období, kdy rodina bydlela na samotě: „...já měla krásný dětství.“

Mezi největší Valininy záliby v **dětství** patřila **četba** a **ruční práce**: „Sporty ani ne, já sem spíš ráda vyšívala, háčkovala, pletla, jo... no a to čtení to sem měla ráda...“

Byla z deseti sourozenců, všechny děti byly v polovolném čase vedeny k pracím v hospodářství: „... jsme měli kozu, králíky a tak, to sem taky krmila občas... Ale jako pomáhat sme museli všichni. Pomáhat se muselo, mejt nádobí, uklízet, uhlí... Taky vařit sem musela pomáhat.“

Později jí k povinnostem přibýlo hlídání synovců a neteří: „*Pak když tam byla ségra i s malou Irenou, takže se hlídaly i děti, no a... i ostatním sourozencům sem pak musela děti pohlídat, já jsem byla druhá nejmladší.*“

V dospělosti Valině zůstaly jako velký koníček **ruční práce**, zmiňuje zejména **háčkování**: „*Vždycky v osm musely bejt děti v posteli a pak sme si udělali kačíčko, pustili televizi, a já jsem měla ráda ty ruční práce, sem třeba do rána do tří háčkovala čepice a ráno šli děcka s novejma čepicema do školy...*“

Dále ji bavilo **pletení** a **křížovky**: „*... já když sem měla jehlice v ruce třeba nebo křížovky, to sem byla taky spokojená.*“

Josef - Karlův otec

Josefův osobní volný čas v období dospívání, jak Josef reflektuje, byl výrazně ovlivněn dobou, ve které vyrůstal: „*Čas jako takovej sám pro sebe sem ani neměl, ale vono to tak prostě tenkrát bylo.*“

Podle Josefovy reflexe neměl ani jako rodič příliš volného času, v podstatě se, jak říká, „*hodilo*“, že měl **práci v garáži** jako koníček: „*No tak kolem přehrady bylo taky práce až až, takže ten volnej čas moc nebyl. Já sem měl tu svou garáž jako svůj koníček, to bylo potřeba, ale mě to i bavilo.*“

Osobní volnočasové aktivity rodičů z orientační rodiny Valiny

Matka Valiny

Vzhledem k tomu, že měla deset dětí, mimopracovní čas jí zabírala práce v domácnosti a péče o děti. Valina ve svých odpovědích nezmiňuje žádnou konkrétní volnočasovou aktivitu.

Otec Valiny

Otec často trávil večery v hospodě, což Valina kvituje vtípným postřehem: „*... táta chodil dost do hospody, máma s náma byla doma, pak zase pro něj šla (smích).*“

Osobní volnočasové aktivity rodičů z orientační rodiny Josefa

Josefova matka

Žádné čistě volnočasové aktivity Josef u své matky nezmiňuje. Matka byla velmi zaneprázdňená starostí o živobytí rodiny.

Josefův otec

Kromě odpočinku není jasné, čím se Josefův otec ve volném čase zabýval. Josefův otec byl prakticky stále mimo domov: „*Jezdil po světě a dělal to vybavení v kině, tak byl pořád v trapu, no za prací...*“

Že by jeho rodiče spolu nějakým způsobem trávili volný čas, si Josef nevybavuje. K tématu volnočasových aktivit vlastních rodičů zmiňuje i dobové rozdíly: „*No a tenkrát, televize nebyla, že jo..., takže to ani nemohli koukat třeba na tu televizi jako my. (...) No prostě tenkrát se muselo pořád dělat, to tak prostě bylo... takže sme to i tak brali.*“

B/ Společné volnočasové aktivity v rodině

Společné volnočasové aktivity členů prokreační rodiny Ivety a Karla

Rodina jezdí o víkendech často na **výlety**, např. **na kole**. „*No to většinou někam jedeme, třeba na výlet, na kola...*“ (rozhovor s Karlem)

Rodina se v rámci časových možností ráda **schází s přáteli**, z nichž někteří jsou dokonce jejich sousedy: „*A s kamarádama se hodně scházíme... (...) Dřív jsme třeba chodívali s Váma, jako s kamarádama, třeba na bowling...*“ (rozhovor s Ivetou)

Nejintenzivněji společně stráveným časem bývají letní prázdniny, během kterých jezdí prokreační rodina na **společné dovolené**. Jak Iveta zmínila, jezdí na zahraniční dovolené po Evropě: „*... to my jezdíme pravidelně na ty dovolené naše, to objedeme kus Evropy, vid'. (...) No o prázdninách spolu trávíme vlastně ty dovolené. Takže půlku prázdnin jsme vždycky na dovolené, ty dva tři tejdny jsme vždycky na dovče, pak ještě nějaký víkend máme vždycky nějakou akci a zbytek prázdnin bejvá Ondrášek u mejh rodičů.*“

Protože přes týden nemá rodina Ivety a Karla mnoho příležitostí trávit čas společně, snaží se trávit společně alespoň **víkendy**: „*Takže jeden den v tejdnu určitě jako rodina,*

že někam jedeme, něco podnikneme, nebo vyhlášíme pyžamový dny, to jsme zavedli, to se nám hrozně osvědčilo.“

Jak Iveta zmínila, zavedli si jako rodina tzv. **pyžamové dny**: „To vypneme telefony, přineseme si peřiny k televizi a děláme, že nejsme doma, že jsme někde na vejletě, jíme v posteli, prostě prasíme celý den. (smích) Jo to máme rádi, kdybych řekla, tak možná neříkám, že jednou za měsíc, ale jednou za dva měsíce máme pyžamovej den. A to vymyslel náš Ondrášek, a to dodržujeme. To vždycky rodině nakecáme, že jedeme někam na víkend a přitom... „

Ježdění na motokárách představuje sdílený koníček Ondřeje s otcem, který zmiňuje: „... to většinou někam jedeme ... na ty motokáry ted'ka. To jezdíme i přes noc. A to jezdíme akorát spolu.“

Častou společnou zábavou Ondry s jeho otcem je rovněž **hraní PC her**: „... tak tu hodinku dvě a asi na počítači hrajeme.“ (rozhovor s Karlem)

Při dotazu na čas, který spolu tráví jen Iveta s Karlem, vyplývá, že takového času je, s ohledem na Karlovo pracovní vyčerpání, poměrně málo. Jedná se většinou o **společné večery**, jak podotkla Iveta: „...když Ondrášek spí a zrovna tady není třeba nikdo ze sousedů, tak si klidně můžeme načnout třeba lahvinku, (...) můžeme si popovídat. Pokud teda není moc unavenej.“

V létě spolu tráví více volného času, spojuje je vášeň pro **motorky**: „My spíš když můžeme, tak v létě na tu motorku.“ (rozhovor s Ivetou)

Jen výjimečně spolu navštěvují kulturní akce: „Občas jezdíme na ty muzikály, ale to je tak jednou do roka...“ (rozhovor s Ivetou)

Společné volnočasové aktivity Ondřeje s prarodiči

Ondřej tráví s prarodiči Jiřinou a Milošem mnoho volného času, nejvíce času o **letních prázdninách**: „... když sou prázdniny, tak sou tady všichni pomalu celý prázdniny. Takže si je užívám, dělám dědka au-pair.... (smích) (...), to třeba deme tady na houpajdy, aby Jiřina mohla v klidu uvařit, že jo (...) Nebo vemem kolobrndy, já vemu skládačku a jedem to tady projet. Nebo tu maj bazén, že jo, přes léto, takže si je užívám.“ (rozhovor s Milošem)

Každoročně s nimi tráví týden z prázdnin na **dovolené na horách**: „A naši si ho brali i na dovolenou na tejden na hory vždycky, no.“

„...a zbytek prázdnin bejvá Ondrášek u mejch rodičů.“ (rozhovor s Ivetou)

O náplni času, který Ondřej tráví s prarodiči z Ivetiny strany, podrobněji hovořil Karel, který zmiňuje **procházky, práce v dědově dílně či sledování Večerníčku**: „*No přes ty prázdniny tam je v podstatě celý prázdniny, víceméně, kromě dovolený. A co tam dělaj, ... vařej, choděj na procházky, no a s dědou v dílně, na pohádky koukaj spolu s dědou, na Večerníček, i když to už je teď spíš jenom dědovo záliba... (smích). A to sou vlastně Ivety rodiče, no...*“

Další společnou činností, zejména s babičkou Jiřinou, je Ondrovo oblíbené **vaření**: „*... třeba buchtičky se šodó by mohly jíst pořád (...) kluci se mnou zase pečou housky... hlavně tady je ten prostor, takže Mareček plete housky, Ondrášek je vedle mašluje..., že se nepletou. A třeba bramborovou kaši nikdo neumí líp než Ondrášek, ten jí tak našlehá i vokoření... (smích).*“

Ve společném čase s vnoučaty Jiřina s Milošem věnují také různým **tvořivým aktivitám, např. práci se dřevem, výrobě drobných předmětů**: „*... košíčky pletou – i kluci, s Milošem v dílně sou taky hodně (...) Ondrášek ještě nesmí sám, to se Miloš ještě bojí ... ale je taky hrozně šikovnej s tím dřevem, to taky furt něco vyrábí, třeba teď pro babičku Valinu udělal tužkovník.*“ (rozhovor s Jiřinou)

„*Nebo mi pomáhaj v dílně, kluci oba i Karolína. To voni spolu pořád něco vyráběj, sou šikovný, Mareček už i na soustruhu umí.*“ (rozhovor s Milošem)

Společné volnočasové aktivity členů Ivetiny orientační rodiny

V Ivetině orientační rodině byly tradicí rodinné výlety a dovolené, které rodina trávila pravidelně. Šlo o oblíbenou náplň **společných víkendů**. Jak vypráví Jiřina: „*To sme taky pak jezdili s našima holkama na výlety, hrady a zámky. To sem řekla, že s náma musej na hrad, aby poznaly, kde začala historie češství, že musej do Národního divadla, to jako aby viděly.... (...) no a pak že s náma musej jít do restaurace první třídy, aby věděly, jak se krmí honorace... a to byl zážitek, sme byli vyšňořený do toho Národního divadla a pak sme šli na Novou scénu, to byla fakt luxusní restaurace, no a to sme měli s sebou i našeho dědečka a ten z toho byl hotovej z těch cen, říkal: vy tady necháte celou vejplatu za oběd, pod'te pryč... (smích).*“

Ze společných volnočasových aktivit s dětmi si otec Miloš vybavuje **kreslení, procházky a vaření**: „*... pouštěli sme draky. Ty sme si sami dělali nebo holky si ho nakreslily a já to potom udělal. Sme chodili furt někam, teda většinou o tom víkendů. (...) No a třeba sme i spolu hodně vařili. Sme hodně dělali spolu pudinky...*“

Iveta vzpomíná na čas strávený s rodiči jako na aktivní, plný **výletů a procházek** v přírodě, lesoparku: „*Hodně jsme chodili do lesoparku, do Bezručáku, soboty a neděle jsme byli furt někde. Rodinný víkendy se u nás držely, no. (...) A na dovolený jsme jezdili, vždycky tak na 14 dnů, možná tak dva tři tejdny s rodičema na dovolený, vždycky nějakou rekreaci...*“

Společné dovolené popisuje i Jiřina, která dodnes lituje, že první dovolenou u moře nestrávili s dětmi: „*To bylo v osmdesátymosmym, mě bylo pětatřicet let a poprvý sem viděla moře, poprvý sem letěla letadlem a poprvý sem jela na zámořský lodi, na velký (!) zámořský lodi. No a já sem si to vůbec neužila... Ale hned teda druhý rok sme jeli i s nima, no a to bylo naposled, protože sem asi usoudila, že to není to pravé ořechové. Ale voni teda jezděj, asi se jim to tenkrát zalíbilo... (smích)*“

Velkým společným koníčkem Ivetiných rodičů, byl, dle jejích slov, **tanec a plesy**, na které chodili (a chodí) pravidelně a často: „*Jo, jo určitě, chodili na plesy, to chodili pravidelně a docela často. (...) ... to si nás brala babička, třeba když byla plesová sezóna, tak nás hlídali.*“ (rozhovor s Ivetou)

„*Taky sme chodili dost do divadel, sme pomalu každej tejdny vymetli nějakaj ples... Takže my sme společně furt něco podnikali.*“ (rozhovor s Milošem)

Ivetini rodiče žili pravidelným společenským životem, **stýkali se s přáteli**, se kterými se navzájem navštěvovali, jak říká Iveta: „*A hodně k nám taky chodily návštěvy, že se stýkali taky se sousedama s vedlejšího vchodu. (...) Vždycky když měli oni program, tak pro nás pro děti byl taky přichystanej.*“

Dále se často dívali na **televizi**, jak zmiňuje Iveta: „*No a u telky, to taky naši trávili čas u televize večer...*“

Společné volnočasové aktivity Ivety s jejími prarodiči

Iveta trávila hodně volného času u Jiřinových rodičů, zejména pak o prázdninách v nedalekých Droužkovicích. Jak Iveta vzpomíná: „*...vždycky tak na čtrnáct dnů, možná tak dva tři tejdny s rodičema na dovolený, vždycky nějakou rekreaci, to jsme jezdili, ale jinak jsme byly se ségrou furt v Droužkovicích.*“

Na velké nasazení prarodičů v péči o vnoučata vzpomíná a velmi jej oceňuje Jiřina, která vědomě „vrací“ stejnou péči následující generaci: „*... naši úžasně vykrejvali našim dětem prázdniny. A to je věc, kterou sem řekla, že musím já oplatit další generaci, protože jako... ted' nemůžu říct, že by nefungovali jako rodiče, to chraň bůh, ale jako*

prarodiče fungovali úžasně, jo, protože vopravdu nám pohlídali a kdykoliv sme potřebovali, tak nám pomohli.“

Iveta s prarodiči trávila nejen víkendy, ale i většinu prázdnin, s čímž se pojily **hezké prázdninové zážitky, jako hraní si na zahradě, na hřišti, s kamarády, dovádění se psy, ale i sekání dřeva:** „... v Droužkovicích vždycky byli nějaký psi, že jo, na zahradě, takže zahrada, koupálko, hřiště, kamarádi ve vesnici, sestřenky tam jezdily, takže jsme byly jakože čtyry holky v baráku, takže jsme dělaly samý lumpárny. Děda nás učil sekát dřevo, vždycky nám na prázdniny přivez malý slepičky, malý kuřátka, no máme hodně zážitků, no. Tam to bylo hezký.“

Společné volnočasové aktivity členů Jiřiny orientační rodiny

Když byla příležitost, chodili rodiče Jiřiny **společně tancovat**, což v dospělosti převzala i Jiřina, která se svým manželem také ráda tančí a chodí na plesy: „... byly tady plesy, tak to chodili tancovat, jo a třeba já nevím... ale vono nebylo toho kulturního vyžití tolik, ale nebylo to tak, že by jenom seděli doma...“

Dále si Jiřina vybavuje zejména společné **předvánoční zvyky** dětí s otcem: „Ale takovej rituál sme měli s našim tátou, jeden velkej, a to bylo o Vánocích. Jsme chodili s nim krmit do krmelců, abysme se ségrou neotravovaly... a aby mohla maminka nastrojít stromeček a připravit pod něj, tak to tady zamkla, no a my sme s tím tátou chodili do lesa krmit, (...) a potom tam s náma táta povinně sáňkoval, my byly zmrzlý úplně na kost, tepláky přimrzlý ke kůži... a dovolil nám vystřelit a poznávaly jsme stopy zvířátek s nim, takže to jako byl rituál, jeden jedinej za rok...“

Na společné výlety jezdila Jiřinina orientační rodina jen zřídka: „Ale ty výlety, tak jezdili sme vlastně, hrady a zámky sme navštěvovali, ale to spíš bylo jako když sme jeli k babičce do jižních Čech, že se to při tý cestě vždycky někde zastavilo.“

Co se týká dovolených, rodiče Jiřiny je netrávili společně, ale každý zvlášť: „... my sme s rodičema na dovolenou nejezdili, jo, protože to tak nějak nebylo v kurzu, ale táta jel na tejden na hory, když se střílelo, na tu říji, jo tak jezdil na hory, no a maminka, jakoby za to, pak jezdila na dovolenou sama. Takže takhle to bylo u nás nastavený, no.“

Společné volnočasové aktivity členů Milošovy orientační rodiny

Jak Miloš ve svém rozhovoru předestírá, čas, který by se dal zařadit do kategorie volný, členové rodiny, kromě otce, prakticky neměli. Rodiče podle Milošova vyprávění společné volnočasové aktivity neměli. Veškerý společný čas trávili (z otcova donucení) prací v domácnosti, na zakoupeném pozemku atp.

Z dětství rád vzpomíná Miloš pozitivně na rané dětství, kdy trávil **čas u babičky**: „*Ale tam sem se měl dobře, si pamatuju sem s nima třeba bruslil po Vltavě, všecko...*“

Společné volnočasové aktivity členů orientační rodiny Karla

Z rozhovoru s Karlem vyplývá, že na společné dovolené rodina nejezdila z důvodu zaměstnání rodičů na přehradě, kde musel být neustále někdo přítomen. Pouze v případě, kdy si sehnali zástup, jeli dle Josefových slov maximálně na týden k jeho rodičům. Jinak šlo jen o krátké výjezdy autem. Společné rodinné výlety a dovolené si Karel z dětství také příliš nevybavuje: „*Dovolený taky nějak nebyly... sme byli na Rujáně... (smích). No málo, no, oni spíš jezdili lidi tam, na přehradu.*“

Společně tráveného volného času měli s Josefem podle Valiny poměrně dost. Rodina trávila hodně času společně právě s ohledem na společné zaměstnání. Jak zmínil Josef, byl jejich společně trávený volný čas provázán i s časem pracovním, neboť spolu trávili i pracovní dobu: „*A my sme vlastně pracovali i spolu, takže většinu dne sme trávili spolu.*“

Příspěvalo k tomu i bydlení daleko od města. Nevybavuje si ale žádné výrazné společné aktivity, kromě **společně trávených večerů u televize**. Odloučenost od města hodnotí Valina pozitivně, protože jim, podle jejích slov, odpadly starosti se zabavením dětí, které si představuje, že by měli v městském prostředí: „*Možná, kdybysme bydleli ve městě, tak to bylo jinak, že jo, byly by větší starosti s těma dětma...*“

Společenský život Karlových rodičů nebyl podle jeho slov příliš výrazný, což bylo dáno poměrně odloučeným místem jejich bydliště: „*byli takoví odřízlí od světa na přehradě. Míň se scházeli s kamarádama.*“

Na dovolené rodina nejezdila, jen na kratší prázdninové pobyty k Josefovým rodičům a příležitostné výlety. Ze společných rodinných aktivit ve volném čase vzpomíná Valina na vzácnější, ale výrazné výlety za nákupy do Německa: „*... když sme pak měli auto, tak to sme jezdili na výlety. (...). Na ty dovolený jsme ani nejezdili, ale peníze nebyly, že*

jo. No a když nějaká koruna byla, tak to sme to vyměnili za marky, naložili děti do auta a jeli sme do Německa na jeden den. Tam sme to všechno utratili, přijeli sme domu, všichni sme byli spokojený, každej něco měl novýho, a zmakany sme byli ... (smích). Ale vlastně na dovolenou kecám, jezdili sme k manželovo rodičům na Moravu do Dolní Cerekve.”

Josefa pojila se synem Karlem vášeň pro **auta a motory**, značnou část volného času tedy trávili společně v garáži: *„Kája ten byl pak hodně se mnou, jak mu bylo tak těch deset, dvanáct, tak sme spolu začali dělat v garáži, to mi rád pomáhal a to mu vlastně zůstalo. (...) to mě potěšil.”*

Když přijde na trávení volného času s vnoučaty, zmiňuje Valina jejich časté návštěvy, zejména když ještě žili na přehradě (tj. v době, kdy byla vnoučata ještě v dětském věku). Nyní již mají několik pravnoučat, Ondra je nejmladším vnoučetem. V péči o pravnoučata a nejmladšího vnuka Ondru je limitována svým handicapem (nevidí), ale jejich návštěvy jí dělají radost: *„No mám je ráda a oni mě taky, to člověka potěší.“*

Společné volnočasové aktivity Karla s prarodiči

Karel si pamatuje pouze babičky, protože dědečky ztratil už jako malé dítě. Jedna z babiček ovšem bydlela daleko, na tu nemá prakticky žádné vzpomínky, s druhou babičkou se ale poměrně intenzivně stýkal. **Jezdívával za ní často po škole a babička je také často navštěvovala:** *„Tak dědečka sem neměl ani jednoho a babičky – jedna byla z Cerekve, takže s tou vůbec, tu si pamatuju jenom jako malej a druhá, ta jezdila na ty víkendy k nám. Já sem tam chodil vlastně ze školy potom, když sem třeba šel dřív ze školy, tak sem u ní čekal na autobus. Ale na víkendy nebo tak něco, to ne, no ona jezdila k nám, no.“*

Společné volnočasové aktivity členů Valininy orientační rodiny

Ze společných chvil strávených se svými rodiči ve svém volném čase, vzpomíná Valina na tehdy kratší víkendy (s ohledem na pracovní soboty), a zejména na **doprovázení otce při jeho pracovních povinnostech** cestáře, což ona sama vnímala jako zábavu: *„To se chodilo i v sobotu do práce, že jo, takže akorát tu neděli. Ale taky sme s nima občas šli na procházku. A pak když sem byla starší, tak to sme... vlastně oni byli doma,*

jo, protože táta dělal cestáře, to sem mu taky pomáhala na silnici dolu od Třetího mlejna do Chomutova, takže to byla taky taková zábava, se třeba sypala silnice.“

Z ranějšího dětství zmiňuje **rodinné nedělní procházky**: *„Co já si vzpomínám, protože jako malá, to mi bylo deset, když jsme se stěhovali, tak to tatínek pracoval v manesmance a maminka taky, takže to nás měla na starosti ségra. Takže to sme s rodičema jako moc čas netrávili, no. To se chodilo i v sobotu do práce, že jo, takže akorát tu neděli. Ale taky sme s nima občas šli na procházku.“*

Na společné dovolené rodina nejezdila. Ze společných aktivit svých rodičů Valina zmiňuje setkávání se s jejich přáteli, občasné návštěvy tanečních zábav a kulturních podniků: *„No co já si pamatuju, když sem byla už starší, když sme byli na tom Prvním mlejně, tak to chodili třeba na Druhej mlejn ke známejm, jo a taky na Blatno si šli zatancovat...“*

Prarodiče už v době Valinina dětství nežili, toto místo zastávala stará teta, která vychovala její maminku.

Valina hovoří také o podobnostech ve způsobu trávení volného času sebe a Josefa ve srovnání s vlastními rodiči. Podotýká, že byly dány i bydlištěm, které bylo v obou případech dále od města: *„No tak my sme byli taky takhle stranou od města s manželem, že jo na tý přehradě, takže nebylo kam takhle jít. Takže asi to bylo dost podobný. Akorát můj muž nechodil do hospody, byl doma se mnou a třeba sme se koukali na televizi.“*

Společné volnočasové aktivity členů Josefovy orientační rodiny

Žádné výslovně společné volnočasové aktivity si Josef ve své orientační rodině nevybavuje. Společné aktivity v rodině měly charakter pomoci v domácnosti, v rámci vlastních sil: *„Tak my sme měli dost těžký dětství. Museli sme mamince hodně pomáhat, aby bylo vůbec co jíst. Když sme byli malí, tak sme měli čas si hrát, ale jak sme povyrostli, chodili sme pomáhat k sedlákovi.“*

Otec nebyl v rodině, podle Josefova vyprávění, téměř přítomen: *„Máma vařila a my sme jí všichni pomáhali s hospodářstvím, měli sme slepice, kozy, takže dojení, krmení a tak. A zahrada byla, že jo, se zeleninou, takže i takhle. My sme vlastně jako děti dělaly v podstatě všechno, na co už sme stačily“*

5.2.2. Kategorie: Způsob výchovy a přenos zkušeností v rodině

A/ Působení rodičů na volný a polovolný čas dětí

Způsob, kterým trávíme svůj volný čas, závisí na řadě faktorů. Zásadní vliv na formování vztahu k volnému času a k tomu, jak s ním naložíme, má nepochybně naše orientační rodina a výchovný styl, jaký byl při naší výchově uplatňován. Rodiče jsou totiž pro své potomky prvotními vzory, které utváří jejich pohled na svět i na vlastní život. Vědomě i nevědomě svým potomkům vštěpují zásady, které pak mohou nebo nemusí být dětmi uplatněny v jejich vlastních rodinách.

Jak již bylo uvedeno v teoretické části práce, je volný čas úzce provázán s časem polovolným, do kterého spadají činnosti obsahující nějaký pracovní prvek, např. práce v domácnosti. To, jakým způsobem usměrňovali volný a polovolný čas rodiče jednotlivých respondentů, vypovídá následující část práce.

Prokreační rodina Ivety a Karla

Iveta uznává, že, co se týče školy a dodržování pravidel úklidu, je poměrně přísná: „*No já jsem třeba na Ondru hodně přísná, co se týká výuky, hodně od něj očekávám, hodně na něj tlačím, já si myslím. To naši na mě tolik netlačili. (...) Já mu kolikrát otočím pokoj naruby a taky musí uklízet, ale mně je ho pak líto a jdu uklízím s ním, to mamka s náma neuklízela. My jsme uklízely s tou ségrou. To Ondra je na to sám a mně je ho pak líto, takže mu pomáhám a u toho si povídáme, děláme si z toho pak srandu, takže je to sice trest, ale nakonec si to spolu užijeme... (smích).“*

Ivetina slova potvrzuje i Karel, který tuto část výchovy nechává víceméně na Ivetě: „*... třeba vynáší koš, luxuje, v pokojíku si uklízí, to si dělá víceméně sám a jenom čas od času zakročí rodiče, nebo spíš jeden rodič... (smích).“*

V obecnějších výchovných otázkách, které považují za důležité, se však rodiče shodnou a řeší je společně: „*Asi jo, v těch zásadních věcech určitě. Když jde o něco důležitýho, tak určitě.*“ (rozhovor s Karlem).

Orientační rodina Ivety

V Ivetině orientační rodině se v oblasti organizace volného času dětí uplatňovala poměrně liberální výchova, což Iveta komentuje slovy: „... *naši nám v podstatě nikdy nic úplně nezakazovali. Měly sme pravidla, to jo, ale nikdy to nebylo tak, že bysme prostě něco nemohly, protože by nám to naši zakazovali. Ale taky nám jako nediktovali, že musíme třeba chodit do nějakých kroužků a tak.*“

Z dalšího Ivetina vyprávění již ale vyplývá zřejmá snaha její matky o organizaci polovolného času dcer, v němž je vedla k vykonávání určitých daných povinností: „... *musely jsme se zapojovat do všeobecného úklidu. Měly jsme to rozdělený, no, my jsme se snad i střídaly v nádobí...*“

Podmínkou pro možnost věnovat se vlastním volnočasovým aktivitám bylo právě splnění povinností v polovolném čase – domácích prací a úkolů do školy: „...*když jsme chtěly jít ven, nebo já třeba když jsem chtěla jít ven, tak jsem musela mít svoje věci hotový. Musely být vynešený odpadky, umytý nádobí, pak jsem si mohla dělat cokoliv.*“ (rozhovor s Ivetou).

Výše uvedená Ivetina slova potvrzuje i její otec Miloš: „*To musely napsat úkoly, tohle, uklidit si to svoje, co měly a pak mohly jít ven, no.*“

Orientační rodina Karla

V Karlově orientační rodině na něj rodiče nevyvíjeli v oblasti mimoškolních povinností v domácnosti žádný výrazný tlak, ale pomáhal: „... *pomáhal sem, ale ne že by to bylo jako každé den, jak to maj některý děti.*“

Jediné pevně stanové pravidlo byl úklid jeho vlastního pokoje: „*Ale tak jako svůj pokoj sem si musel určitě uklízet, no.*“

Co se týká výběru aktivit ve volném čase, nechávali rodiče rozhodnutí na Karlovi: „*Naši vlastně mě nechali, ať si dělám, co mě baví.*“

Zároveň se mu však rádi věnovali, pokud potřeboval s vymýšlením zábavy pomoci, což bylo patrnější v mladším věku: „*Když jsem byl malej, mamka si se mnou hodně hrála a vymýšlela zábavu, ale jak jsem byl větší, tak deset, jedenáct, to mě to začalo táhnout k autům. Táta byl, myslím rád.*“

Prokreační rodina Jiřiny a Miloše

Ve své prokreační rodině měla otázku výchovy dcer na starosti striktně Jiřina, což je více než zřejmé z její odpovědi na otázku, zda se při výchově s manželem shodli: „... *takhle: Míla se shodl se mnou (smích)*“

Toto uspořádání v rodině potvrzuje i Miloš: „... *neměli jsme s tím problém... (...), všechno bylo podle mámy ... (smích) (...)* to sem to dodržoval, to sem se jí to toho nehrabal.“

Výplň volného času svých dětí Jiřina organizovala jen když byly malé, později to nechávali s Milošem na jejich uvážení: „... *to jenom když byly malý, tak to sme je museli tak jako víc zabavit, nějak jim ten čas vyplnit. Ale to byly malý, takže to nebraly, jakože jim něco přikazujeme, to je bavilo. No a pak, když byly velký, tak sme jim do toho moc nekecali.... ona si každá našla něco, co je bavilo, rozhodně se neválely doma... (smích).*“ (rozhovor s Jiřinou)

Výjimkou byly pouze momenty, kdy si dcera Iveta stěžovala na „nudu“: „...*toho volnýho času zas tolik neměly, protože sme se jim ho snažili vyplnit, protože naše Iva ta dokázala, stejně jako to dělá teď Ondra, lehnout si na gauč, skrčit nohy a říct: já se nudim (!)... a slovo „nudim“ mně jako vyprudilo, takže když se Iva šla nudit, tak se musela nudit potají...“*

Orientační rodina Jiřiny

Z rozhovoru s Jiřinou vyplývá, že jako dítě byla vedena k samostatnosti: „*A když sem měla nějaký problém, tak to sem si řešila sama a doted' si to řeším sama. Hlavně neplakat... a to v tobě jako zůstane, to bych zase řekla, že mam po matce, protože ona vyrůstala bez rodičů...“*

Orientační rodina Miloše

Miloš měl dle svých slov velmi tvrdou výchovu (ze strany otce) a volný čas, se kterým by si mohl nakládat po svém, prakticky neměl: „... *von byl policajt, vid', takže tak se choval i doma, no. Podezřívavej, všechno si ověřoval nebo takhle, jo.... Já sem ani s klukama za barák, pořád na mě musel vidět.*“

Veškerý mimoškolní čas měl organizovaný otcem: „*Sem přišel domu a měl sem napsáno, co musím, sem se musel postarat o bráchu, o ségru... ohřát jim jídlo, třeba který sem den předtím uvařil, jo. To já sem se o ně staral. Taky pro bráchu do školky, pro ségru do družiny, vlastně já sem dělal mámu potom.*“

Ještě více se situace vyostřila, když rodina koupila parcelu: „*... tam se ale muselo makat, vid', nebo já hlavně. Voda tam nebyla, to se muselo do řeky, takovejch sto metrů tahat kýblíky, když sme třeba betonovali sloupky...*“

Milošova matka na výchovu dětí neměla výrazný vliv. Vše podléhalo autoritě otce. „*... ale ona hrozně mu podléhala. Vona se ho bála děsně.*“

Prokreační rodina Valiny a Josefa

Vzhledem k výbušné povaze svého otce se Josef při výchově svých dětí snažil nebýt jako on a výchovu dětí tak nechával raději na manželce, stejně jako organizaci jejich volného a polovolného času. Co se týče fungování domácnosti, měli rodiče „rozdělené sféry vlivu“ následovně: „*No tak Valča určitě obstarala domácnost, do kuchyně já sem se jí nemontoval, já sem obstarával věci venku, co bylo potřeba, taky auto, na baráku a tak... a holky jí pomáhaly, ale to spíš organizovala manželka. (...) Kája zase pomáhal spíš mně, když byl větší, okolo baráku.*“ (rozhovor s Josefem).

Skutečnost, že se v oblasti prací v domácnosti Josef neangažoval, ale Valině nevadila, což je patrné z jejích následujících slov: „*No tak domácnost sem měla na starosti určitě jenom já, manžel ten si neuměl udělat ani vajíčka, ani čaj si neuvařil. (..) Ale já sem to po něm ani nevyžadovala, aby mi pomáhal v domácnosti. Ale on byl zase takovej, že než aby mi pomohl máchat prádlo, tak radši koupil automatickou pračku (smích). (...) On se do toho nemontoval.*”

Do drobnějších domácích prací Valina později zapojila starší dcery. Karel mnoho povinností v domácnosti neměl, což bylo jistě dáno tím, že byl nejmladší. Jak Valina prozradila, kromě drobného zapojení při domácích pracích a splnění školních povinností, ale žádné další výrazné závazky sourozenci neměli: „*To si vždycky udělali úkoly a pak... já si myslím, že měli dost volnýho času. Oni měli vlastně svojí povinnost jen uklidit a vyluxovat.*”

Orientační rodina Valiny

Valininy vzpomínky na dětství jsou pozitivní, ráda vzpomíná na období, kdy rodina bydlela na samotě, na mlýně: „...*já měla krásný dětství.*“

Byla z deseti sourozenců, přičemž všechny děti byly vedeny k pracím v hospodářství: „...*jsme měli kozu, králíky a tak, to sem taky krmila občas... ale jinak jako nevím no, maminka byla doma už potom, takže si nevzpomínám, že bysme to měli úplně rozdělený. Ale jako pomáhat sme museli všichni. Pomáhat se muselo, mejt nádobí, uklízet, uhlí... Taky vařit sem musela pomáhat.*“

Později jí k povinnostem přibylo také hlídání synovců a neteří: „*Pak když tam byla ségra i s malou Irenou, takže se hlídaly i děti, no a... i ostatním sourozencům sem pak musela děti pohlídat, já jsem byla druhá nejmladší.*“

Výběr vlastních volnočasových aktivit si Valina v dětství řídila sama, rodiče jí do výběru nezasahovali. Velký vliv na to měla bezpochyby i izolace rodiny kvůli místu bydliště a podle Valinina mínění také nedostatek peněz: „*No hlavně nebyly peníze... a nebyla možnost od nás někam chodit, takže sem musela se zabavit sama.*“

Orientační rodina Josefa

Na základě výpovědí Josefa je zřejmé, že jeho dětství nebylo idylické. Bylo spojeno především s prací v hospodářství, a tedy volný čas, který by měl jen pro sebe a se kterým by mohl nakládat podle svého uvážení, Josef prakticky neměl. Tato situace byla nepochybně ovlivněna obdobím, ve kterém Josef vyrůstal: „*Tak my sme měli dost těžký dětství. Museli sme mamince hodně pomáhat, aby bylo vůbec co jíst. (...) My sme vlastně jako děti dělaly v podstatě všechno, na co už sme stačily. (...) Čas jako takovej sám pro sebe sem ani neměl, ale vono tak prostě tenkrát bylo.*“

B/ Reflexe zkušeností z orientační rodiny a podobnosti

Jak je patrné z níže uvedených zjištění, potvrzují někteří respondenti jisté podobnosti ve způsobu trávení volného času a jeho organizace se svými orientačními rodinami. Jiní respondenti naopak přiznávají, že některé zkušenosti z vlastních orientačních rodin je přiměly ke zcela opačnému přístupu nejen k výchově

jako takové, ale i k nakládání s volným časem, který následně uplatnili ve své prokreační rodině.

Prokreačí rodina Ivety a Karla

Na otázku, jak způsob výchovy, které se jí v dětství dostalo, ovlivnil její aktivity ve volném čase v dětství, Iveta vypověděla: „*No já si myslím, že asi nijak, protože naši nám v podstatě nikdy nic úplně nezakazovali. Měly sme pravidla, to jo, ale nikdy to nebylo tak, že bysme prostě něco nemohly, protože by nám to naši zakazovali. Ale taky nám jako nediktovali, že musíme třeba chodit do nějakých kroužků a tak.*“

Zda měla Ivetina orientační rodina výrazný vliv na její vlastní volnočasové aktivity v dospělosti si Iveta, podle svého vyjádření, není jistá: „*No já nevím, jestli jako ovlivňuje nebo tak.... ale třeba ráda dělám ruční práce jako mamča... ale jak říkám, oni nám nic nezakazovali nebo nepřikazovali, takže ten volnej čas si trávíme tak, jak chceme.*“

Na otázku, zda v oblasti volného času a ve způsobech jeho trávení uplatňuje něco podobného jako její rodiče, Iveta jistě shody potvrzuje: „*Jako jestli ho trávíme stejně? No tak jako asi jo, protože se taky snažíme trávit aspoň ty společný vikendy, nějaký výlety a tak.*“

Podobnost s vlastní rodinou shrnula Iveta i v následující větě: „*A když se nad tím zamyslím, tak prostě spoustu věcí dělám, hmmm, prostě vidím ten chod tý naší rodiny, když jsem byla malá, je to hrozně podobný.*“

Společné volnočasové aktivity v prokreační rodině organizuje Karel a podle vyjádření Ivety to dělá dobře. Iveta se o společně stráveném čase v Karlově režii vyjadřuje pochvalně. Připomíná jí to totiž v nejlepší smyslu soudržnost rodiny, na kterou byla zvyklá ve svém dětství: „*... to funguje bezvadně, to fungujeme jako rodina, přesně jako to bylo, když jsem byla dítě.*“

Dále dodává: „*No já bych řekla, že jsme úplně stejnej model, jako to bylo u našich, no.*“ Tento model vyhovuje i Karlovi, který se v domácnosti příliš neangažuje: „*Manželka dělá všechno dobře... (smích), já když něco udělám, tak to udělám špatně...*“ (rozhovor s Karlem).

Na otázku, jak vlastně vnímá vliv svých rodičů na vlastní aktivity v dospělosti, uznává Karel jasný vliv svého otce a jeho koníčku – garáže: „*...jak říkám, sem se potatil.*“

Na vlastní dítě Iveta, dle svých slov, uplatňuje nároky, které si pamatuje z vlastní orientační rodiny, kdy byla také organizátorkou povinností dětí matka. Uvědomuje si, že ve způsobu její výchovy se vliv její matky částečně projevuje: „*Třeba mamka nám klidně votočila šuplíky vzhůru nohama, když jsme měly bordel, jsem to nenáviděla a dělám to i Ondrovi.*“

Prokreační rodina Jiřiny a Miloše

Na dotaz ohledně rozdílů mezi tím, jak tráví volný čas ona jako dospělá a jak ho trávili její rodiče, Jiřina spatřuje velké rozdíly, které jsou dané jednak prostředím vesnice a jednak dobou: „*Tak jednak toho vyžití tenkrát nebylo tolik a navíc, na tý vesnici se fakt žije jinak... a hlavně dřív toho bylo víc, naši měli i dobytek, takže jim na nějaký koníčky už moc času nezbejvalo.*“

Jedním ze zásadních rozdílů mezi Jiřininou orientační a prokreační rodinou je způsob trávení dovolené. Zatímco její rodiče ji většinou trávili odděleně, Jiřina trávila dovolenou s rodinou společně: „*A hlavně my sme netrávili odděleně, ty dovolený, to my sme jezdili všichni spolu.*“

Rozdíly mezi tím, jak trávila svůj volný čas v dětství Jiřina a tím, jak jej trávily její dcery, vidí v tom, že ona: „*...spíš seděla u toho svého háčkování a šití, Iveta ta radši lítala venku a Soňa ta zase ležela v knížkách....*“

Vliv na aktivity, jimiž trávila volný čas v dospívání i později v dospělosti, vidí Jiřina takto: „*... sme musely hodně pomáhat, tak sme moc nemohly někde lítat, ale vono mě to stejně ani moc nelákalo... Takže jestli mě ovlivnila výchova jakoby, tak nevim... no toho času bylo málo, než maj třeba děti teď, ale jinak nevim... A to šití sem viděla sice u mamky, ale k tomu sem došla sama, mamka nás k tomu nenutila, to rozhodně ne... (...) To co mě baví, na to sem si přišla sama, to nás nikdo do ničeho nenutil.*“

Rozdíly v tom, jak tráví volný čas v dospělosti Miloš a jak jej trávili jeho rodiče, je značný: „*Voni vůbec netrávili čas spolu. Von byl furt pryč (...) jako s Jiřkou chodíme tancovat a jezdíme takhle různě... a na ty kuželky... a mam tu svojí dílnu, kam se vždycky zavřu... (smích).*“ (rozhovor s Milošem).

Na základě zkušenosti ze své orientační rodiny se Miloš při výchově vlastních dětí choval záměrně jinak: „*Tak určitě bych to nechtěl dělat jako táta, vid'... nechtěl bych, aby se mě děti bály nebo tak, ani to nemam v povaze jako.,,*

Prokreační rodina Valiny a Josefa

Valina hovoří o podobnostech v trávení volného času u sebe a Josefa ve srovnání s vlastními rodiči a uvědomuje si podobnosti, které byly dány především lokací bydliště: „*No tak my sme byli taky takhle stranou od města s manželem, že jo na tý přehradě, takže nebylo kam takhle jít. Takže asi to bylo dost podobný. Akorát můj muž nechodil do hospody, byl doma se mnou a třeba sme se koukali na televizi.*”

Josef si zase uvědomuje, že činnosti volného času, jsou ovlivněny dobou a možnostmi, které období příslušné generace nabízí: „*No a tenkrát, televize nebyla, že jo, takže to ani nemohli koukat...*“

Rovněž, dle jeho slov, došlo v rámci časového horizontu ke změně přístupu k volnému času jako takovému, který dříve nebylo zvykem vědomě vymezovat oproti času pracovnímu a polovolnému: „*... prostě tenkrát se muselo pořád dělat, to tak prostě bylo... takže sme to i tak brali.*“

5.3. Výsledky výzkumu

V této podkapitole budou na základě shora uvedených získaných dat zodpovězeny výzkumné otázky. Hlavní výzkumná otázka, kterou jsme si položili, zní: „***Co se ve vybrané rodině v oblasti volnočasových aktivit přeneslo z rodičů na potomky?***“

Ve vybrané rodině můžeme u obou rodičů z prokreační rodiny sledovat, že si každý z nich do dospělosti nese i minimálně jednu oblíbenou volnočasovou aktivitu, jíž se zabýval už jeden z jejich rodičů. Podobný přenos je zřejmý také u jedné z matek prarodičovské generace. Výsledky výzkumu ukázali také na přenos některých dalších aspektů, které se pojí k oblíbeným volnočasovým aktivitám členů zkoumané rodiny.

Začněme matkou Ivety: největší zálibou Jiřiny jsou už od dětství ruční práce a šití. Podle Jiřininych vzpomínek šlo také o nejoblíbenější volnočasovou činnost její vlastní matky. Záliba, která měla praktické využití – obohacení šatníku – se tedy v tomto případě přenesla z matky na dceru. Jiřinina dcera Iveta se v dospělosti ve volném čase také ráda věnuje ručním pracím. Záliba tedy pokračuje již ve třetí generaci. Protože Iveta trávila v dětství hodně času u prarodičů z matčiny strany, může jít o vliv ze strany matky i babičky.

Josef, otec Karla, se od mládí věnuje jako svému největšímu koníčku práci s auty a s motory. Karel od raného dětství tíhl ke stejné aktivitě. Ve třech letech, kdy ho otec ještě do dílny nemohl pouštět, alespoň činnosti, které v garáži viděl, napodoboval „opravami“ šlapací čtyřkolky. Během dospívání sdílel Karel tento koníček se svým otcem Josefem, v dospělosti se mu dokonce věnuje jako svému zaměstnání. Karlův syn Ondřej k této oblasti také tíhne, ačkoli v jeho případě jde, na rozdíl od jeho otce, o jeden z několika koníčků. Věnuje se motokárám, na kterých jezdí v doprovodu otce. Společně také jezdí na závody, a to nejen motokárové, kterých se účastní, ale i jako diváci na automobilové tuning party a motorkářské rally.

Ivetiným největším koníčkem během dětství a dospívání bylo vaření. Záliba ve vaření trvá u Ivety i v dospělosti. Vyučila se kuchařkou, nyní ale pracuje v jiné oblasti. Rovněž Ivetin syn Ondřej od malička projevoval zájem se do vaření zapojit. Tuto zálibu u Ondry rozvíjí při společně trávených chvílích také babička.

Zajímavý je u rodičů z prokreační rodiny fakt, že se oba rozhodli svému největšímu koníčku věnovat i profesně. O své práci automechanika Karel sám uvedl: „*No tak tu dílnu mam asi v podstatě jako koníček, to je takový skloubený, no.*“

U Karla můžeme vidět vzor jeho otce, který měl práci v autodílně také (i když jen částečně) spjatou s pracovními povinnostmi. Jak v rozhovoru řekl sám Josef: „*Já sem měl tu svou garáž jako svůj koníček, to bylo potřeba, ale mě to i bavilo.*“

Iveta se zase vyučila kuchařkou, i když nakonec v oblasti stravování pracovala jen několik let.

První z vedlejších výzkumných otázek, kterou jsme stanovili, zní: „***Jaké lze najít podobnosti mezi tím, jak tráví společný volný čas prokreační rodina a tím, jak tento čas trávily orientační rodiny rodičů?***“

Začněme Ivetinou orientační rodinou: Jiřina a Miloš žili poměrně společenským životem, stýkali se s přáteli, s nimiž se rádi a často vzájemně navštěvovali, někteří z jejich přátel byli jejich sousedy. Iveta se svým manželem Karlem mají trávení volného času ve společnosti přátel rovněž ve velké oblibě. Ačkoli společenský život Karlových rodičů nebyl příliš aktivní, což bylo dáno odloučeným místem jejich bydliště, Karlovi vyhovují spíše živější společenské aktivity, které ve své prokreační rodině s Ivetou provozují. Stejně jako bylo zvykem u Ivetiných rodičů a jejich přátel, kombinují při společných aktivitách s přáteli program dospělých s programem dětí, a stejně tak jsou někteří z jejich přátel přímo jejich sousedy.

Další zajímavou linií je zájem o tanec: rodiče Jiřiny, Ivetiny matky, chodili, kdykoli měli příležitost, velmi rádi na taneční zábavy. Hlavním společným koníčkem Ivetiných rodičů byl vždy také tanec a plesy, které navštěvovali velmi často. Iveta si vzpomíná, že prarodiče ji se sestrou často hlídali zejména v plesové sezóně. Iveta sama si však tento způsob zábavy neoblíbila. Z jejích odpovědí je však zřejmé, že se tento koníček přenesl na její sestru.

Na společné výlety jezdila Jiřinina orientační rodina občas, na hrady a zámky, a zejména na návštěvy babičky do Jižních Čech. Zajímavé je, že její rodiče měli ve zvyku trávit týdenní dovolenou zvláště: otec – myslivec, jezdil v období říje na hory a matka jezdila sama na rekreaci. Milošova rodina nejezdila na dovolené nikdy. Jejich společná rodina však založila novou tradici aktivního trávení volného času. Chodili společně na procházky a jezdili na výlety, které se podle Jiřiny nesly částečně v národně-vzdělávacím (návštěvy českých pamětihodností, hradů, zámků, Národního divadla atd.) a částečně v zážitkovém duchu (návštěva „lepší“ restaurace v Praze společně s dědečkem). Výrazný díl společného trávení času v orientační rodině Jiřiny se nesl v podobném duchu. Karlova rodina na dovolené nejezdila, pouze na kratší prázdninové pobyty u Josefových rodičů a příležitostně na výlet, například na nákup spojený se zážitky do tehdejší NDR. Prokreační rodina Ivety a Karla jezdí na výlety a na dovolené pravidelně a s velkou oblibou. Zaměřili se především na zážitky a poznávání cizích zemí; každé léto navštěvují různé destinace v Evropě. Iveta s Karlem také v létě rádi jezdívají na výlety na motorce...

Výrazný podíl na společném trávení volného času mají u prokreační rodiny, stejně jako tomu bylo i u obou orientačních rodin, prarodiče. Karel pamatuje pouze babičky, ta z otcovy strany však bydlela daleko a zemřela, když byl malý, proto na ni nemá mnoho vzpomínek. S babičkou z matčiny strany však trávil hodně času, jezdíval za ní po škole a babička je často navštěvovala. Karlovi rodiče se vnukovi Ondřejovi také pravidelně věnují. Aktivity, které tráví s babičkou Valinou, jsou kvůli jejímu zrakovému postižení zaměřené spíše na společné povídání.

Iveta s prarodiči trávila nejen víkendy, ale i většinu prázdnin, s čímž se pojily hezké prázdninové zážitky, jako hraní si na zahradě, na hřišti, s kamarády, dovádění se psy, ale i sekání dřeva. Ivetina matka, Jiřina, se vnoučatům věnuje „programově“; vzpomíná a oceňuje velké nasazení svých vlastních rodičů v péči o vnoučata a rozhodla se plnou měrou „vrátit“ péči následující generaci. S Ondřejem se prarodiče věnují

mnoha tvořivým činnostem i drobným pracím, které má vnuk velmi rád: vaří spolu, vyrábějí předměty denní potřeby ze dřeva, apod.

Druhá vedlejší výzkumná otázka zněla: **„*Jak se v prokreační rodině odráží zkušenost rodičů s tím, jak se v jejich orientačních rodinách nakládalo s volným časem?*“**

Začneme opět u Ivety: Iveta byla ve své orientační rodině zvyklá na to, že rodina společně pravidelně trávila víkendy a několikátýdenní letní dovolené. Z výše uvedené interpretace je zřejmé, že v Ivetině prokreační rodině je tomu velmi podobně. I přes značné Karlovo pracovní vytížení, si rodina najde čas na společně zážitky. Víkendy nebo alespoň část víkendu rodina vždy věnuje společným činnostem, ať už jsou to výlety na kole, poznávací výlety nebo jen společně strávené odpoledne např. u sledování filmů. Během letních prázdnin má rodina již zažité pravidelné dovolené, které tráví cestováním po Evropě. Takto strávený čas je pro všechny členy rodiny příjemný a Iveta podobnost s nakládáním s volným časem u vlastní orientační rodiny reflektuje následujícími výroky: *„... to funguje bezvadně, to fungujeme jako rodina, přesně jako to bylo, když jsem byla dítě. (...) No já bych řekla, že jsme úplně stejnej model, jako to bylo u našich, no.“* Iveta tedy pozitivní postoj rodičů ke společnému trávení volného času převzala, neboť z jejích odpovědí je zřejmé, že společně strávený čas je pro její rodinu hodně důležitý.

Její matka Jiřina velmi oceňuje fakt, že si její rodiče, i přes značné vytížení související s bydlením na vesnici, vždy našli čas na svá vnoučata, kterým se rádi a často věnovali. Nyní, již z pozice babičky, tedy tuto „službu“ vědomě vrací svým dcerám.

Zajímavá linie se ukazuje i v Karlově rodině, ve společných chvílích, které děti trávily s rodiči v práci. Karlova matka Valina jako větší dítě velmi ráda doprovázela otce při jeho povinnostech cestáře, sledovala a pomáhala při sypání silnice. Případalo jí to zajímavé a zároveň byla ráda, že je ve společnosti otce. U Josefa to bylo zcela jinak, jeho vztah k otci byl dosti negativní. Otec vybavoval kina, trávil čas na cestách a Josef s ním proto v této oblasti neměl zážitky. Když Karel, syn Valiny a Josefa, projevoval od raného dětství velký zájem o dění v otcově autodílně, Valině to nepřipadalo nijak zvláštní. Josef byl naopak nejistější, do určité míry i kvůli obavě o bezpečnost dítěte v prostředí dílny, částečně z potřeby „vlastního klidu. Když však bylo Karlovi deset až jedenáct let, otec mu již dovolil se do prací zapojit a ze společně trávených chvil nad motory se stal jejich největší společný koníček.

Ve složení volnočasových aktivit, ale také v množství jim věnovaného času, o nichž se z rozhovorů dovídáme, můžeme mezi generacemi sledované rodiny pozorovat určité rozdíly. Jednou z příčin je vliv společenských, místních, ale i materiálních faktorů. To, že určitou volnočasovou aktivitu rodiče dnešních prarodičů nemohli vykonávat jednoduše proto, že v jejich době nebyla k dispozici, zmiňuje na některých místech většina respondentů. Například Josef v této souvislosti vzpomenu televizi, Karel zase podotkl, že v Ondřejově věku sice nemohl hrát PC hry, ale kdyby je měl k dispozici, jistě by se jim věnoval stejně, jako nyní Ondřej. Dokonce si tento „deficit“ z dětství kompenzuje tak, že se synem hraje PC hry společně, a to téměř denně.

Jiným faktorem, který je z rozhovorů zřejmý, je u rozdílů ve volném čase změna v přístupu k volnému času, nebo také v přístupnosti volného času mezi generací prarodičů, prarodičů a nejmladší zkoumané rodičovské generace. V době dětství prarodičů ještě nebylo, zejména na vesnici zvykem volný čas si vědomě vymezovat, jak výstižně poznamenal Josef: „*No prostě tenkrát se muselo pořád dělat, to tak prostě bylo... takže sme to i tak brali.*“

Například Josefova matka, stejně tak jako matka Valiny, Miloše i Jiřiny trávily naprostou většinu mimopracovního času péčí o děti, o domácnost, a když měla rodina hospodářství, prací na něm. Volný čas, většinou pozdní večerní hodiny, věnovaly praktickým činnostem, které pro ně často představovaly odreagování, zálibu: háčkování, pletení, šití atd. Velmi podobné to bylo v dospělosti i u Jiřiny a Valiny. I matka z nejmladší generace, Iveta, si prošla obdobím, kdy veškerý čas věnovala pouze rodině a domácnosti, péči o ni, než si uvědomila, že jí to tak nevyhovuje, vědomě si vyhradila čas jen pro vlastní volnočasovou aktivitu, cvičení.

Samozřejmě nešlo pouze o matky rodin, ale také o otce. Ti však měli pro vlastní aktivity, jak vyplývá z rozhovorů, v rodinách vždy větší prostor pro vlastní zájmové aktivity: oba otcové Miloše a Jiřiny se věnovali myslivosti, otec Miloše „měl rád svůj klid“ (rodině ovšem přísně rozvrhoval práce v domácnosti) apod. Ve všech prarodičovských rodinách podle reflexí respondentů platilo, že muž, v pozici živitele rodiny, bez ohledu na to, že žena také pracovala, měl v mimopracovní době „právo“ na odpočinek. Praktickými povinnostmi podstatně omezený volný čas měly ještě u prarodičovské generace sledované rodiny také děti. Zastávaly mnoho praktických povinností v domácnosti, u Valiny a Josefa šlo navíc ještě o péči o hospodářství a hospodářská zvířata. S pomocí dětí v rodině se počítalo a byla nezbytná, jako například v případě Valiny, která coby dívka hlídala své synovce a neteře, protože nikdo jiný je

před příchodem jejich rodičů hlídat nemohl, nebo v případě Jiřiny, která coby školou povinná ráno zatopila, vypravovala a odváděla mladší sourozence do školky, když už byli rodiče v zaměstnání, a před odchodem ještě krmila prasata. Josef zase musel pomáhat matce při práci u sedláka za odměnu ve formě brambor...

Jiřina ve svých odpovědích zmiňuje další faktor rozdílů v trávení volného času u jednotlivých generací, a to rozdíl mezi životem na vesnici a ve městě: „*Tak jednak toho vyžití tenkrát nebylo tolik a navíc, na tý vesnici se fakt žije jinak... a hlavně dřív toho bylo víc, naši měli i dobytek, takže jim na nějaký koníčky už moc času nezbejvalo.*“

Specifika života mimo město nepodléhaly dle reflexí jednotlivých respondentů – prarodičů – až tak výrazným změnám oproti jejich rodičům: „*No tak my sme byli taky takhle stranou od města s manželem, že jo na tý přehradě, takže nebylo kam takhle jít. Takže asi to bylo dost podobný.*“ (rozhovor s Valinou)

Důležitým poznatkem, který se ukazuje ve všech generacích, je fakt, že si volný čas lze „udělat“. Iveta a Jiřina zdůrazňují, že by veškerý volný čas mohly trávit prací v domácnosti a starostí o rodinu, ale rozhodly se, že si vymezí čas pro aktivity, které je těší. Jiřina uvádí, že šlo o osobní rozhodnutí, které již ona měla možnost učinit: „*... jim na nějaký koníčky už moc času nezbejvalo. My si ten čas uděláme a rádi... (smích).*“

I Iveta k pravidelnému cvičení, jako „své vlastní“ aktivitě, dospěla po období, kdy věnovala veškerý čas domácnosti a ostatním členům rodiny, což ji vyčerpávalo: „*...bejvaly časy, kdy sem lítala jenom kolem kluků, jenomže pak jsem z toho měla hroznou ponorku, to sem si připadala jako služka, která musí navařit, uklidit, napéct, obskakovat kluky, aby měli vypráno, vyžehlíno a nějak mi z toho začalo bejt jako ouvej, takže jsem si řekla dost a začala jsem pak chodit na to cvičení.*“

Karlův otec Josef se vyjadřuje takto: „*No tím, že tenkrát nebyly ty možnosti a hlavně peníze, tak to prostě nešlo, aby si každej moh dělat, co ho baví. (...) když je pak člověk dospělej, tak si tak snaží ty svý sny plnit..., samozřejmě když to de...*“

ZÁVĚR

Výzkumným problémem této bakalářské práce byl mezigenerační přenos volnočasových aktivit v rámci jedné rodiny. Cílem kvalitativního výzkumu provedeného v této práci bylo zodpovědět jednu základní a dvě vedlejší výzkumné otázky.

Na základě postupů stanovených v metodologické části práce byly uskutečněny polostrukturované rozhovory s šesti respondenty, kteří jsou členy jedné rodiny. Obsah rozhovorů převedený do textové podoby byl pro optimální využití získaných dat podroben obsahové analýze. Ta vedla k vytvoření dvou hlavních kategorií, v nichž byla data uspořádána. Do první kategorie, nazvané „Volný čas“, byla zaznamenána data podle jednotlivců a jejich zkušeností z orientačních a prokreačních rodin zvláště pro podkategorii „Osobní volnočasové aktivity“ a zvláště pro podkategorii „Společné volnočasové aktivity v rodině.“

V odpovědi na hlavní výzkumnou otázku: "*Co se ve vybrané rodině v oblasti volnočasových aktivit přeneslo z rodičů na potomky?*" byly hledány paralely a shody mezi oblíbenými činnostmi členů orientačních a prokreačních rodin rodičovské a prarodičovské generace. Ukázalo se, že ve vybrané rodině došlo v rodině matky z prokreační rodiny u jedné z aktivit: ručních prací k přenosu ve třech generacích v linii matka – dcera. Dále byly zjištěny přenosy u hlavní volnočasové aktivity otce z prokreační rodiny – práce v autodílně, a to z jeho otce na něj a dále na jeho vlastního syna. I v tomto případě tedy jde o přenos mezi třemi generacemi, zde po linii otec – syn. Další zřejmý přenos oblíbené činnosti je z matky na syna, a to u matčina největšího koníčku – vaření, které i jejího syna velmi baví, a to od raného dětství až do současnosti, kdy dosáhl puberty. Další zajímavý přenos, z prarodičovské na rodičovskou generaci, je patrný u dědečka a otce: jejich největší koníček se překrývá s jejich zaměstnáním.

První vedlejší výzkumná otázka zněla: „*Jaké lze najít podobnosti mezi tím, jak tráví společný volný čas prokreační rodina a tím, jak tento čas trávily orientační rodiny rodičů?*“ Ve vybrané rodině jsme našli hned několik podobností: aktivní společenský život orientační rodiny matky pokračuje i v její prokreační rodině. Otec, jehož orientační rodina se tolik společensky nevyžívala, se připojil k tradici rodiny své

manželky. Podobně silný vliv orientační rodiny matky je patrný také na velmi pozitivním vztahu prokreační rodiny k výletům a dovoleným, tedy k aktivnímu cestování. Bylo zjištěno, že v životě této prokreační rodiny má velmi významné místo čas, který vnoučeti věnují obě rodiny prarodičů. Prarodiče mají jistě velký podíl na šíři vnukových zájmů. Věnují se s ním rozmanitým tvořivým volnočasovým činností.

Druhá výzkumná otázka: *„Jak se v prokreační rodině odráží zkušenost rodičů s tím, jak se v jejich orientačních rodinách nakládalo s volným časem?“* přinesla následující poznatky: zjistili jsme, že v prokreační rodině se uplatňuje podobný model, na jaký byla ve svém dětství zvyklá matka. Volný čas byl v její orientační rodině důsledně vyplňován společnými aktivitami, na které velmi ráda vzpomíná. Na základě své pozitivní zkušenosti z dětství pak v tomto směru navázala i ve své prokreační rodině. Na druhé straně otec z prokreační rodiny se zřejmě rád tomuto vzoru přizpůsobil, neboť v jeho orientační rodině nebyl s ohledem na lokaci bydliště a náplň práce rodičů na podobné společné rodinné aktivity prostor. Jak shodně uvedlo několik respondentů, v dospělosti si každý rád plní svá přání z dětství.

Uvedený výzkum byl pro mne samotnou velmi zajímavý, chvílemi opravdu zábavný. Přinesl velké množství poznatků, některé předvídatelné, jiné překvapivé. Pokusila jsem se získané informace co nejlépe vyhodnotit a využít pro získání odpovědí na výzkumné otázky. Výsledek jistě není vyčerpávající, snažila jsem se však téma volnočasových aktivit ve vybrané rodině „zmapovat“ v co největší šíři. Za pozitivum této práce považuji živost a autenticitu získaných dat.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ČÁP, Jan. *Rozvíjení osobnosti a způsoby výchovy*. Praha: ISV nakladatelství, 1996. 302 s. ISBN 80-85866-15-3.

ČÁP, Jan., MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. 656 s. ISBN 80-7178-463-X.

ČIHOVSKÝ, Jaroslav. *K vývoji názorů na volný čas (Od Aristotela k Dumazedierovi)*. In HODAŇ, Bohuslav (ed.). *Volný čas a jeho současné problémy: sborník příspěvků přednesených na vědeckém symposiu v Olomouci, ve dnech 20. a 21. května 2002*. Olomouc: Hanex, 2002. 188 s. ISBN 8085783371.

DE SINGLY, Francois. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. 127 s. ISBN 80-7178-249-1.

GEIST, Bohumil. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, 1992. 647 s. ISN 80-85605-28-7

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004. 228 s. ISBN: 80-7178-888-0.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Nakladatelství Portál, 2005. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

HINTAUS, Ladislav. *Člověk a rodina = smysl a funkce rodiny*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998. 79 s. ISBN 80-7040-315-2.

HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. 173 s. ISBN 80-7178-927-5.

HORSKÝ, Jan., SELIGOVÁ, Markéta. *Rodina našich předků*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 141 s. ISBN: 8071061956.

KAŠPAROVÁ, Eva, KOMÁRKOVÁ, Růžena, SURYNEK, Alois: *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press, 2001. 164 s. ISBN 80-7261-038-4.

KRAUS, B., POLÁČKOVÁ V. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D., *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006. 344 s. ISBN 80-7169-195-X.

MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526)*. 3. díl: Města. Praha: Academia, 1998. 387 s. ISBN 80-200-0629-X.

MAKARENKO, A. S., *O výchově dětí v rodině*. Praha: Svoboda, 1947. 130 s.

Malý sociologický slovník. Dílo kolektivu autorů. Praha: Svoboda. 1970. 616 s.

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85-282-83-6.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 380 s. ISBN 80-7178-548-2.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2006. 311 s. ISBN 80-86429-58-X.

MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Praha: Slon, 1999. 251 s. ISBN 80-85850-75-3.

PÁVKOVÁ, Jiřina et al. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Portál, 1999. 229 s. ISBN 80-7178-295-5.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.

RAICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. 184 s. ISBN 9788024730066.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti – obor v pohybu*. Praha: Grada, 2010. 208 s. ISBN 978-80-247-3133-9.

SAK, Petr. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000. 291 s. ISBN 80-7229-042-8.

SATIROVÁ, Virginia. *Kniha o rodině*. Praha: Práh, 2006. 357 s. ISBN 80-7252-150-0.

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*, Praha: Portál, 2001. 219 s. ISBN 978-80-7367-250-8.

SPOUSTA, Vladimír. et al. *Kapitoly z pedagogiky volného času*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1996. 40 s. ISBN 80-210-1274-9.

STRAUSS, Anselm L., CORBIN, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. 196 s. ISBN 80-85834-60-X.

ŠVARŤÍČEK, Roman, ŠEĎOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: Pravidla hry*. Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

VAN DÜLMEN, Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století). Díl 1. Dům a jeho lidé*. I. Praha, 1999, 340 s. ISBN 80-7203-116-3.

VÁŽANSKÝ, Mojmír. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: Vydavatelství MU, 1992. 64 s. ISBN 80-210-0428-2.

Velký sociologický slovník. Dílo kolektivu autorů. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5.

VESELÁ, Jana. *Základy sociologie volného času*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 1999. 80 s. ISBN 80-719-4187-5.

VESELÁ, Renata a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. 262 s. ISBN 80-86432-48-3.

VÝROST, Jozef., SLAMĚNÍK, Ivan. *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998. ISBN: 80-7178-269-6.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

BOUBÍNOVÁ, Markéta. *Vliv rodičů na výběr volnočasových aktivit a způsob trávení volného času žáku druhého stupně základních škol*: bakalářská práce. [online] Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2012. 55 s. Vedoucí bakalářské práce Ing. et Bc. Jan Pospíšil [cit. 12-01-2013] Dostupné z:
<http://is.muni.cz/th/270146/pdf_b/Boubinova_Marketa.pdf>

GILLERNOVÁ, Ilona. *Způsob výchovy v současné české rodině z pohledu dospívajících chlapců a dívek*. In HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena (ed.). *Psychologické dny 2004: Svět žen a svět mužů: polarita a vzájemné obohacování: sborník příspěvků z konference Psychologické dny, Olomouc 2004*. [online] Olomouc: Universita Palackého v Olomouci, 2005. [cit. 10-15-2013] Dostupné z:
<<http://cmeps.ecn.cz/pd/2004/texty/pdf/gillernova.pdf>>

Jak české rodiny tráví svůj volný čas? [online] STEM/MARK: 2007. [cit. 12-01-2013] Dostupné z:
<http://www.marketingovenoviny.cz/index.php3?Action=View&ARTICLE_ID=5517>

KAPLÁNEK, Michal. *Nauka o volném čase*. České Budějovice, Jihočeská univerzita: 2011, 47 s. [online] [cit. 09-11-2013]. Dostupné z:
<<http://www.tf.jcu.cz/getfile/617191935b911b6b/>>

PECINOVÁ, Anna. *Rodina a volný čas*: magisterská diplomová práce. [online] Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2010. 88 s. Vedoucí magisterské práce doc. PhDr. Dana Knotová, PhD. [cit. 12-01-2013] Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/179856/ff_m/DP.pdf>

Římské právo. [online] Iuridictum. Encyklopedie o právu. [cit. 12-16-2013]. Dostupné z: <http://iuridictum.pecina.cz/w/%C5%98%C3%ADmsk%C3%A9_pr%C3%A1vo>

ŠAFR, Jiří, PATOČKOVÁ, Věra. *Naše společnost, časopis Centra pro výzkum veřejného mínění*. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. 2010. „Trávení volného času v České republice ve srovnání s evropskými zeměmi“. *Naše společnost* 8 (2): s. 21-27. [online] [cit. 11-09-2013]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a4013/f11/100119s_Traveni%20volneho%20casu.pdf>

VAŇKOVÁ, Markéta. *Úvod do společenskovedních metod*. [online] Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2009/2010. Dostupné z: <<http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Rozhovor: Iveta

Příloha č. 2 – Rozhovor: Jiřina

Příloha č. 3 – Rozhovor: Miloš

Příloha č. 4 – Rozhovor: Karel

Příloha č. 5 – Rozhovor: Valina

Příloha č. 6 – Rozhovor: Josef